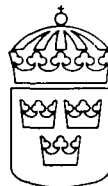

Regeringens proposition
1990/91:194
om förverkande av rätt att ta arv, m.m.

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 23 maj 1991.

På regeringens vägnar

Ingvar Carlsson

Laila Freivalds

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen behandlas två frågor.

Den första handlar om förverkande av rätt att ta arv eller testamente eller att få försäkringsersättning.

I 15 kap. ärvdabalken (ÄB) finns regler om förverkande av arv och testamente. Dessa regler innebär bl.a. att den som genom brottslig gärning uppsåtligen har dödat någon har förverkat sin rätt att ta arv eller testamente efter den avlidne. Det görs dock undantag för det fallet att gärningsmannen var under 15 år eller handlade under inflytande av en sådan psykisk störning som utgör grund för straffrättslig särbehandling.

Enligt lagen (1927:77) om försäkringsavtal gäller liknande regler i fråga om gärningsmannens rätt till försäkringsersättning med anledning av dödsfallet.

Förverkandereglerna i 15 kap. ÄB tillämpas också vid bodelning efter dödsfallet enligt reglerna i äktenskapsbalken, lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem och lagen (1987:813) om homosexuella sambor.

I propositionen föreslås att de nu berörda reglerna ändras i tre avseenden. För det första skall gärningsmannens rätt att ta arv eller testamente eller att få försäkringsersättning förverkas också när han utan uppsåt att döda orsakar någons död genom ett uppsåtligt och allvarligt våldsbrott. För det andra begränsas undantaget för psykiskt störda så att det skall krävas synnerliga skäl för att gärningsmannen skall få behålla sin rätt att ta arv eller testamente eller att få försäkringsersättning. För det tredje införs en möjlighet till undantag om det finns synnerliga skäl även för en gärningsman som inte är psykiskt störd. De föreslagna ändringarna får full effekt också på de berörda reglerna om bodelning i äktenskapsbalken och sambolagstiftningen.

Den andra frågan som behandlas i propositionen gäller den begrepps- bildning rörande personer med psykiska störningar som förekommer inom civilrätten och processrätten. Det föreslås att denna bringas i överensstäm- melse med vad som enligt prop. 1990/91:58 om psykiatrisk tvångsvård, m.m. skall gälla inom lagstiftningen om psykiatrisk tvångsvård och straff- lagstiftningen. Det betyder att "psykisk störning" kommer att användas som grundläggande sjukdomsbegrepp och att detta begrepp kvalificeras genom bestämmningen "allvarlig" i vissa fall.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1992.

1 Förslag till

Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs att 4 kap. 3, 5 och 5 a §§ och 11 kap. 4 § föräldrabalken¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap.

3 §

Makar *må* ej adoptera *annorledes* än gemensamt. *Dock må* ena maken ensam *antaga* adoptivbarn, *där* den andre vistas å okänd ort eller *är sinnessjuk eller sinnesslö, ävensom eljest* med den andres samtycke adoptera dennes barn eller adoptivbarn eller *ock* eget barn.

Makar *får inte* adoptera *annat* än gemensamt. *Den* ena maken *får dock* ensam *anta* adoptivbarn, *om* den andre vistas på okänd ort eller *lider av en allvarlig psykisk störning*. *Den ena maken får också annars* med den andres samtycke adoptera dennes barn eller adoptivbarn eller eget barn.

5 §

Den som har fyllt tolv år får inte adopteras utan eget samtycke.

Sådant samtycke behövs dock inte, om den som skall adopteras

1. är under sexton år och det skulle skada honom eller henne att bli tillfrågad, eller

2. är varaktigt förhindrad att lämna samtycke på grund av *psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormalitet av annat slag* eller på grund av något annat liknande förhållande.

2. är varaktigt förhindrad att lämna samtycke på grund av *en psykisk störning* eller på grund av något annat liknande förhållande.

¹Balken omtryckt 1990:1526.

5 a §

Den som inte har fyllt arton år får ej adopteras utan föräldrarnas samtycke. Moderns samtycke skall ha lämnats sedan hon har återhämtat sig tillräckligt efter nedkomsten. Vid adoption av någon annans adoptivbarn skall i stället samtycke inhämtas från barnets adoptivföräldrar eller, om en adoptivförälder är gift med någon av barnets föräldrar, från båda dessa makar.

Samtycke enligt första stycket behövs ej av den som är *sinnessjuk, sinnesslö*, utan del i vårdnaden eller på okänd ort. Är detta fallet beträffande var och en av dem som enligt första stycket skall samtycka till adoptionen, skall i stället samtycke inhämtas från barnets förmyndare.

Samtycke enligt första stycket behövs ej av den som *lider av en allvarlig psykisk störning* eller är utan del i vårdnaden eller på okänd ort. Är detta fallet beträffande var och en av dem som enligt första stycket skall samtycka till adoptionen, skall i stället samtycke inhämtas från barnets förmyndare.

11 kap.

4 §

Om någon på grund av sjukdom, *hämmad förståndsutveckling*, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, skall rätten, om det behövs, förordna god man för honom eller henne. Förordnande får inte meddelas utan samtycke av den för vilken god man skall utses, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas.

Om någon på grund av sjukdom, *psykisk störning*, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, skall rätten, om det behövs, förordna god man för honom eller henne. Förordnande får inte meddelas utan samtycke av den för vilken god man skall utses, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

Lag om ändring i ärvdabalken

Härigenom föreskrivs att 10 kap. 4 §, 13 kap. 2 § och 15 kap. 1 och 3 §§ ärvdabalken¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

10 kap.

4 §

Till testamentsvittne *må ej tagas* den som är under femton år eller på grund av *sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av självsverksamheten* saknar insikt om betydelsen av vittnesbekräftelsen, *ej* heller testators make eller den *som med honom är* i rätt upp- eller nedstigande *skyldskap* eller svågerlag eller är hans syskon.

Ej må någon tagas till vittne vid förordnande till honom själv, hans make eller någon, *vilken med honom är i skyldskap* eller svågerlag som nyss är sagt. Förordnande att vara testaments-exekutor medför dock *ej* hinder att vara vittne.

Åberopas testamentsvittne till bevis i rättegång, gäller vad i rättegångsbalken är stadgat om sådant bevis.

Till testamentsvittne *får inte tas* den som är under femton år eller på grund av *en psykisk störning* saknar insikt om betydelsen av vittnesbekräftelsen, *inte* heller testators make eller den som *står* i rätt upp- eller nedstigande *släktskap* eller svågerlag *till honom* eller är hans syskon.

Ingen får tas till vittne vid förordnande till honom själv, hans make eller någon *som står i sådant släktskap* eller svågerlag *till honom* som nyss är sagt. Förordnande att vara testaments-exekutor medför dock *inte* hinder att vara vittne.

¹Balken omtryckt 1981:359.

13 kap.

2 §

Testamente är ej gällande, om det upprättats under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av sjuksamheten.

Ett testamente gäller inte, om det har upprättats under påverkan av en psykisk störning.

15 kap.

1 §²

Ej må någon taga arv eller testamente efter den som han genom brottslig gärning uppsåtligen bragt om livet.

Den som genom brott uppsåtlig- en har dödat någon får inte ta arv eller testamente efter denne. Är den dödade arvinge eller testamentstagare efter någon annan, får gärningsmannen inte bättre rätt till arv eller testamente efter denne än om den dödade hade levat.

Dräper han sålunda någon, som är arvinge eller testamentstagare efter annan, äger han ej bättre rätt till arv eller testamente efter denne än om den dräpte levat.

Vad som sägs i första stycket gäller även när någon annars har orsakat någon annans död genom en uppsåtlig gärning som innefattat våld på den dödades person och utgjort brott för vilket lindrigare straff än fängelse i ett år inte är föreskrivet. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Vad som sägs i första och andra styckena gäller inte, om gärningsmannen var under femton år.

Vad nu sagts skall ej gälla, om gärningsmannen var under femton år eller handlat under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i 30 kap. 6 § brottsbalken.

Vad som sägs i första och andra styckena gäller inte heller, om det föreligger synnerliga skäl däremot med hänsyn till gärningens beskaffenhet. Vid bedömningen av om

²Senaste lydelse 1990:35.

det med hänsyn till gärningens beskaffenhet föreligger synnerliga skäl skall också beaktas,

1. om gärningsmannen begick gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning eller

2. om gärningsmannen var under arton år och hans handlande stod i samband med uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga hos honom.

3 §

Vad i 1 och 2 §§ är sagt om förövare av brottslig gärning gäller envar som medverkat till brottet såsom i 23 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken sägs.

Vad som sägs i 1 och 2 §§ om den som har begått ett brott gäller också var och en som har medverkat till brottet såsom sägs i 23 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.
 2. Har gärningen begåtts före ikraftträdandet, skall 15 kap. 1 § i dess äldre lydelse fortfarande tillämpas.

Lag om ändring i jordabalken

Härigenom föreskrivs att 18 kap. 3 § jordabalken skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

18 kap.

3 §¹

Bestämmelserna i 1 och 2 §§ äger ej tillämpning, om

1. handling på vilken äganderätten grundats är förfalskad eller på rättsägarens vägnar utfärdad av någon som saknade behörighet därtill eller är ogiltig såsom tillkommen under sådant tvång som avses i 28 § lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område,

2. rättsägaren, när han utfärdade den handling på vilken äganderätten grundats, var i konkurs eller omyndig eller handlade under *inflytande* av *rubbad själsverksamhet* eller inte hade rådighet över den fasta egendomen på grund av att en förvaltare enligt föräldrabalken var förordnad för honom,

2. rättsägaren, när han utfärdade den handling på vilken äganderätten grundats, var i konkurs eller omyndig eller handlade under *påverkan* av *en psykisk störning* eller inte hade rådighet över den fasta egendomen på grund av att en förvaltare enligt föräldrabalken var förordnad för honom,

3. förvärvet enligt lag är ogiltigt, enär det icke skett i föreskriven form eller med iakttagande av andra föreskrivna villkor eller med samtycke av någon vars rätt beröres eller med stöd av tillstånd eller annan åtgärd av domstol eller annan myndighet.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

¹Senaste lydelse 1988:1257.

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 5 kap. 1 §, 21 kap. 3 §, 36 kap. 4 och 13 §§ samt 46 kap. 15 § rättegångsbalken skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

5 kap.

1 §¹

Förhandling vid domstol skall vara offentlig.

Kan det antagas att vid förhandling kommer att förebringas uppgift, för vilken hos domstolen gäller sekretess som avses i sekretesslagen (1980:100) må rätten, om det bedömes vara av synnerlig vikt att uppgiften ej röjes, förordna att förhandlingen i vad den angår uppgiften skall hållas inom stängda dörrar. Även i annat fall må förhandling hållas inom stängda dörrar, om sekretessen gäller enligt 7 kap. 22 §, 8 kap. 17 § eller 9 kap. 15 eller 16 § sekretesslagen eller, i vad avser domstolsförhandling under förundersökning i brottmål eller därmed likställt mål eller ärende, enligt 5 kap. 1 § eller 9 kap. 17 § samma lag. Förhandling skall alltid hållas inom stängda dörrar, om sekretessen gäller enligt 9 kap. 3 § andra stycket samma lag och det skulle strida mot avtal som avses där att uppgiften röjes vid förhandlingen.

Förhör med den som är under femton år eller lider av *sinnes sjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten* må hållas inom stängda dörrar.

Förhör med den som är under femton år eller lider av *en psykisk störning* får hållas inom stängda dörrar.

Är eljest för särskilt fall föreskrivet, att förhandling må hållas inom stängda dörrar, vare det gällande.

21 kap.

3 §²

Vid sin talans förberedande och utförande må den misstänkte biträdas av försvarare.

¹Senaste lydelse 1990:319.

²Senaste lydelse 1983:920.

Försvare utses av den misstänkte. Är den misstänkte under aderton år eller *sinnessjuk eller sinnesslö*, utses försvare av den som har vårdnaden om honom. Har den misstänkte för sig ställt rättegångsombud, anses ombudet som försvare.

Försvare utses av den misstänkte. Är den misstänkte under aderton år eller *lider han av en allvarlig psykisk störning*, utses försvare av den som har vårdnaden om honom. Har den misstänkte för sig ställt rättegångsombud, anses ombudet som försvare.

En person får inte vara försvare, om han har eller har haft uppdrag åt den misstänkte eller ekonomiska förbindelser med denne och omständigheterna är ägnade att minska förtroendet för hans förmåga att iakttäva vad som åligger en försvare enligt 7 § första stycket. Om försvare gäller i övrigt 12 kap. 2-5 §§ samt 6 § andra stycket.

36 kap.

4 §

Är den som åberopas till vittne under femton år eller lider han av *sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten*, pröva rätten med hänsyn till omständigheterna, om han *må* höras som vittne.

Är den som åberopas till vittne under femton år eller lider han av *en psykisk störning, pröva* rätten med hänsyn till omständigheterna, om han *får* höras som vittne.

13 §³

Ed *må ej* avläggas av

1. den som är under femton år; eller

2. den som på grund av *sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten* finnes sakna erforderlig insikt om betydelsen av ed.

Ej heller *må* i brottmål ed avläggas av någon den tilltalade närstående, som avses i 3 §.

Ed *får inte* avläggas av

1. den som är under femton år; eller

2. den som på grund av *en psykisk störning* *befinns* sakna erforderlig insikt om betydelsen av ed.

³Senaste lydelse 1975:1288.

46 kap.

15 §⁴

Uteblir den tilltalade från rättegångstillfälle för huvudförhandling eller inställer han sig genom ombud då han har förelagts att infinna sig personligen, skall rätten förelägga nytt vite eller förordna, att han skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

Kan saken utredas tillfredsställande, får målet avgöras trots att den tilltalade har inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit, om

1. det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening,

2. den tilltalade, sedan stämning delgetts honom, har avvikit eller håller sig undan på sådant sätt att han inte kan hämtas till huvudförhandlingen eller

3. den tilltalade lider av *sinnessjukdom eller sinnesslöhet* och hans närvaro på grund därav inte är nödvändig.

3. den tilltalade lider av *en allvarlig psykisk störning* och hans närvaro på grund därav inte är nödvändig.

I fall som avses i andra stycket 1 får fängelse ådömas endast om den tilltalade tidigare har uteblivit från ett rättegångstillfälle för huvudförhandling i målet eller då har inställt sig endast genom ombud. Har åtalet efter det tidigare rättegångstillfället utvidgats till att avse ytterligare gärning, får fängelse ådömas endast om anledning fanns att döma till fängelse för de gärningar som åtalet avsåg innan det utvidgades.

Med de påföljder som anges i andra stycket 1 skall likställas förordnande enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 brottsbalken. Detta gäller dock inte, om i samband med förordnandet villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff skall förklaras förverkad i fråga om en strafftid som överstiger tre månader.

I fall som avses i andra stycket 2 får målet avgöras även om den tilltalade inte har delgetts kallelse till förhandlingen.

Rättegångsfrågor får avgöras trots att den tilltalade har uteblivit.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

⁴Senaste lydelse 1987:747.

Lag om ändring i lagen (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet

Härigenom föreskrivs att rubriken till lagen (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet samt lagen skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Lag om verkan av avtal, som slutits under *inflytande* av *rubbad själsverksamhet*

Har någon under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten ingått avtal, vare avtalet ogiltigt, och bäre envar åter vad han mottagit eller utgiva, om det ej kan ske, ersättning för dess värde. Dock vare, där ej nedan annorlunda stadgas, den, som ingått avtal i sådant sinnestillstånd, ej pliktig att utgiva ersättning i vidare mån än vad han mottagit använts till skäligt underhåll eller eljest finnes hava för honom medfört nytta.

Var den, med vilken avtalet slöts, i god tro, äge han rätt att i den omfattning, som prövas skälig, utbekomma ersättning för den förlust, som föranletts av avtalet.

Föreslagen lydelse

Lag om verkan av avtal, som slutits under *påverkan* av *en psykisk störning*

Ett avtal som någon har ingått under påverkan av en psykisk störning är ogiltigt. Var och en skall då lämna tillbaka vad han har tagit emot eller, om det inte kan ske, betala ersättning för dess värde. Om inte annat följer av andra stycket är dock den som har ingått avtal i sådant sinnestillstånd, inte skyldig att betala ersättning i vidare mån än vad han mottagit använts till skäligt underhåll eller annars befinns ha medfört nytta för honom.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

Lag om ändring i lagen (1927:77) om försäkringsavtal

Härigenom föreskrivs att det i lagen (1927:77) om försäkringsavtal skall införas två nya paragrafer, 20 a § och 100 a §, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse**20 a §*

I 100 a § finns bestämmelser om förlust av rätt till ersättning från livförsäkring i vissa fall. I den mån dessa bestämmelser är tillämpliga, gäller de i stället för bestämmelserna i 18-20 §§.

100 a §

Om någon genom brott uppsåtligt har dödat försäkringstagaren, den försäkrade eller en förmånstagare, gäller bestämmelserna i 15 kap. ärvdabalken om förlust av rätt att ta arv eller testamente för gärningsmannens rätt till försäringen eller försäkringsersättningen.

Vad som sägs i första stycket gäller även när någon annars har orsakat försäkringstagarens, den försäkrades eller en förmånstagers död genom en uppsåtlig gärning som innefattat våld på den döda person och utgjort brott för vilket lindrigare straff än fängelse i ett år inte är föreskrivet. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Vad som sägs i första och andra styckena om den som har begått ett brott gäller också var och en som har medverkat till brottet såsom sägs i 23 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

2. De nya bestämmelserna tillämpas endast om gärningen har begåtts Prop. 1990/91:194 efter ikraftträdandet.

Lag om ändring i lagen (1936:81) om skuldebrev.

Härigenom föreskrivs att 17 § lagen (1936:81) om skuldebrev skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*17 §¹

Även om en ny borgenär är i god tro, får gäldenären mot honom göra gällande att skuldebrevet är förfalskat, att det på gäldenärens vägnar har utfärdats av någon som saknade behörighet till det eller att det är ogiltigt på grund av att det har kommit till under sådant tvång som anges i 28 § lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.

Vidare får gäldenären även mot en godtroende borgenär göra gällande att skuldebrevet har utfärdats av någon som var omyndig eller handlade under *inflytande* av *rubbad själsverksamhet* eller inte hade rätt att utfärda skuldebrevet på grund av att en förvaltare enligt föräldrabalken var förordnad för honom.

Vidare får gäldenären även mot en godtroende borgenär göra gällande att skuldebrevet har utfärdats av någon som var omyndig eller handlade under *påverkan* av *en psykisk störning* eller inte hade rätt att utfärda skuldebrevet på grund av att en förvaltare enligt föräldrabalken var förordnad för honom.

Slutligen får gäldenären även mot en godtroende borgenär åberopa att skuldebrevet har dödsats eller att betalning har fullgjorts genom att fordringsbeloppet har satts ned i allmänt förvar eller att borgenären på grund av preskription eller proklama har förlorat sin talan eller att skuldförhållandet har ändrats genom tvångsackord.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

¹Senaste lydelse 1988:1265.

Lag om ändring i lagen (1946:805) med särskilda bestämmelser angående vittne vid vissa rättshandlingar

Härigenom föreskrivs att lagen (1946:805) med särskilda bestämmelser angående vittne vid vissa rättshandlingar¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Erfordras enligt lag, att avtal eller annan rättshandling *företages* eller eljest bekräftas med vittne *må* som sådant vittne *ej* godkännas den, mot vilken rätts-handlingen skall *företagas*, *ej* heller den, som är under femton år eller som på grund av *sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten* saknar insikt om betydelsen av sådan bekräftelse. Vad som sagts nu gäller även när vid köp, byte eller gåva av fast egendom eller tomträtt överlåtarens underskrift på fångeshandlingen *styrkes* av vittne.

Har till vittne tagits någon, som enligt vad nu sagts *ej* är behörig, vare hans vittnesbekräftelse utan verkan.

Om testamentsvittne är särskilt stadgat.

Föreslagen lydelse

Erfordras enligt lag, att avtal eller annan rättshandling *företas* eller eljest bekräftas med vittne *får* som sådant vittne *inte* godkännas den, mot vilken rätts-handlingen skall *företas*, *inte* heller den, som är under femton år eller som på grund av *en psykisk störning* saknar insikt om betydelsen av sådan bekräftelse. Vad som sagts nu gäller även när vid köp, byte eller gåva av fast egendom eller tomträtt överlåtarens underskrift på fångeshandlingen *styrks* av vittne.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

¹Senaste lydelse 1970:1014.

Lag om ändring i lagen (1946:819) om upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i utlandet

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1946:819) om upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i utlandet skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Ej må ed avläggas av den som är under femton år, eller av den som på grund av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten finnes sakna erforderlig insikt om edens betydelse.

Ed får inte avläggas av den som är under femton år, eller av den som på grund av en psykisk störning befinns sakna erforderlig insikt om edens betydelse.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

Lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)

Härigenom föreskrivs att 2 kap. 3 § skadeståndslagen (1972:207)¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

2 kap.

3 §

Den som vållar person- eller sakskada under *inflytande* av *sinnessjukdom eller sinnesslöhet* skall ersätta skadan i den mån det är skäligt med hänsyn till hans sinnestillstånd, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter. Detsamma gäller om någon vållar sådan skada under *inflytande* av annan *rubbningsverksamhet* och *rubbningsverksamheten* inte är självförvållad och tillfällig.

Den som vållar person- eller sakskada under *påverkan* av *en allvarlig psykisk störning* skall ersätta skadan i den mån det är skäligt med hänsyn till hans sinnestillstånd, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter. Detsamma gäller om någon vållar sådan skada under *påverkan* av *en annan psykisk störning* och *störningen* inte är självförvållad och tillfällig.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

¹Lagen omtryckt 1975:404.

Lag om ändring i namnlagen (1982:670)

Härigenom föreskrivs att 48 § namnlagen(1982:670)¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

48 §

För den som är under 18 år görs anmälan eller ansökan i mål eller ärenden enligt denna lag av barnets vårdnadshavare. Har barnet fyllt 12 år får sådan anmälan eller ansökan göras utan barnets samtycke endast om barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke på grund av *psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet av annat slag* eller på grund av något annat liknande förhållande.

För den som är under 18 år görs anmälan eller ansökan i mål eller ärenden enligt denna lag av barnets vårdnadshavare. Har barnet fyllt 12 år får sådan anmälan eller ansökan göras utan barnets samtycke endast om barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke på grund av *en psykisk störning* eller på grund av något annat liknande förhållande.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

¹Lagen omtryckt 1982:1134.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 23 maj 1991

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Engström, Göransson, Dahl, Hellström, Johansson, Lindqvist, G. Andersson, Lönnqvist, Thalén, Freivalds, Wallström, Löf, Persson, Molin, Sahlin, Larsson och Åsbrink

Föredragande: statsrådet Freivalds

Proposition om förverkande av rätt att ta arv m.m.

1 Inledning

Regler om förverkande av rätt till arv och försäkringsersättning finns i ärvdabalken (ÄB) och i lagen (1927:77) om försäkringsavtal (FAL). Riksdagen har uttalat att dessa regler bör ses över (se LU 1989/90:23 s. 36, rskr. 252). I en inom justitiedepartementet upprättad departementspromemoria (Ds 1990:75) Förverkande av rätt att ta arv m.m., föreslås vissa ändringar i reglerna.

I promemorian föreslås vidare att den begreppsbildning rörande personer med psykiska störningar som enligt prop. 1990/91:58 om psykiatrisk tvångsvård, m.m. är avsedd att användas inom lagstiftningen om psykiatrisk tvångsvård samt inom strafflagstiftningen skall användas också inom civilrätten och processrätten.

Promemorian har remissbehandlats.

Till protokollet i detta ärende bör fogas dels en sammanfattning av promemorian som *bilaga 1*, dels de lagförslag som läggs fram i promemorian som *bilaga 2* och dels en förteckning över remissinstanserna som *bilaga 3*. En sammanställning över remissyttrandena har upprättats och finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (dnr 90-1169).

Regeringen beslutade den 2 maj 1991 att inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i föräldrabalken m.m. Förslagen hade upprättats inom justitiedepartementet.

Lagförslagen bör fogas till protokollet som *bilaga 4*.

Lagrådet har lämnat lagförslagen utan erinran. Lagrådets yttrande bör fogas till protokollet som *bilaga 5*.

De lagförslag som jag nu lägger fram är likalydande med de remitterade lagförslagen utom vad gäller några redaktionella ändringar i förslaget till lag om ändring i ärvdabalken (15 kap. 1 §) och förslaget till lag om ändring i lagen (1927:77) om försäkringsavtal (100 a §).

2.1 Regler om förverkande av rätt till arv och försäkringserättning m.m.

2.1.1 Nuvarande ordning

Enligt 15 kap. 1 § ÄB har den som genom brottslig gärning uppsåtligen bragt någon om livet förverkat sin rätt till arv eller testamente efter den avlidne. Vidare gäller att den som uppsåtligen dödar någon som är arvinge eller testamentstagare efter någon annan inte får bättre rätt till arv eller testamente efter denne än om den dödade hade levt. Undantag görs dock för det fallet att gärningsmannen var under 15 år eller handlade under inflytande av sådan själslig abnormitet som avses i 30 kap. 6 § brottsbalken, dvs. sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur att den måste anses jämställd med sinnessjukdom. Enligt 15 kap. 3 § ÄB gäller vad som har sagts nu även den som utan att vara gärningsman har medverkat till brottet. Om någon har förverkat sin rätt till arv, skall kvarlåtenskapen fördelas som om han hade dött före arvlåtaren (se 15 kap. 4 § ÄB).

FAL innehåller regler om vad som i fråga om försäkringserättning skall gälla vid uppsåtligt eller vårdslöst framkallande av försäkringsfall (se 18-20 §§). Huvudregeln är att försäkringsbolaget inte är skyldigt att utge ersättning till den som uppsåtligen eller - vid annan försäkring än livförsäkring - genom grov vårdslöshet har orsakat den uppkomna skadan. Vid livförsäkring ger försäkringen skydd även vid grov vårdslöshet (se 18 §). Om den oaktsamhet som framkallat försäkringsfallet inte har varit grov, inverkar den inte på försäkringsbolagets ansvarighet (se 20 §). För självmord finns en specialregel i 100 § som dock inte berörs i fortsättningen. Under särskilda förhållanden, nämligen om den som orsakade skadan var under 15 år eller handlade under inflytande av djupgående själslig abnormitet, skall även uppsåtligt eller genom grov vårdslöshet framkallade skador ersättas (se 19 §).

De regler i FAL som nu har beskrivits är dispositiva. I försäkringsvillkoren kan därför med bindande verkan för båda parter föreskrivas att rätten till ersättning faller bort redan vid helt ringa vårdslöshet. Villkoren kan emellertid också, som är vanligt vid exempelvis ansvarsförsäkring, ge ett mer långtgående skydd än som följer av FAL:s regler och medge att ersättning utgår trots att skadan framkallats genom vårdslöshet som är grov. De allra flesta försäkringsbolag tillämpar dock villkor som inte avviker från lagens bestämmelser i detta avseende.

Enligt 12 kap. 2 § andra stycket äktenskapsbalken skall 15 kap. 1 och 3 §§ ÄB om förlust av rätt till arv gälla också i fråga om rätten för den efterlevande maken att vid bodelning få del i den avlidnes giftorättsgods liksom beträffande rätten för den efterlevande maken att behålla sitt giftorättsgods som sin andel vid bodelningen.

Enligt 12 § tredje stycket lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem (sambolagen) skall bestämmelserna om förlust av rätten till arv gälla också i fråga om rätten för den efterlevande sambon att vid bodelning få del i den avlidnes egendom. Till följd av bestämmelserna i lagen (1987:813) om homosexuella sambor gäller bestämmelserna i 12 § tredje stycket sambolagen också i homosexuella samboförhållanden.

I sammanhanget bör även nämnas vissa rättsregler om gåva. Enligt 5 § andra stycket lagen (1936:83) angående vissa utfästelser om gåva har givaren rätt att återkalla en gåva som inte har fullbordats, om gåvotagaren gör givaren "märklig orätt". Undantagsvis torde också en fullbordad gåva av lös egendom kunna gå tillbaka enligt allmänna principer om felaktiga förutsättningar. Det utbyte givaren främst räknar på är ju vanligen gåvotagarens tacksamhet för visad frikostighet; missräknar han sig påtagligt på denna punkt, kan en avgörande förutsättning för transaktionen sägas ha brustit (se Bengtsson, Särskilda avtalstyper, 2. uppl. 1976, s. 27).

Beräffande gåva av fast egendom gällde tidigare förordningen den 21 december 1857 (nr 60) angående vad i testamente givas må, så ock om gåva av fast egendom. Enligt 5 § skulle givaren ha rätt att återkalla gåvan, om gåvotagaren gjorde honom märklig orätt eller skada. Förordningen upphävdes i samband med att nya jordabalken infördes år 1972. Ett exempel på en sådan undantagssituation, där fullbordad gåva återgått, är rättsfallet NJA 1961 s. 105. En man, som av en äldre kvinna fått bl.a. en fastighet i gåva, befanns ha medverkat till rånmord på kvinnan men förklarades straffri på grund av rubbad själsverksamhet. Högsta domstolen förordnade om återgång av gåvan bl.a. med motiveringen att från givarens synpunkt handlingen kunde framstå som otacksamhet även när den berott på själslig abnormitet. Regler motsvarande 1857 års förordning saknas i jordabalken. Reglerna i förordningen utgör emellertid ett uttryck för allmänna principer om verkan av felaktiga förutsättningar och torde därför kunna tillämpas också sedan förordningen upphävts (jfr Bengtsson, Särskilda avtalstyper, 2. uppl. 1976, s.27).

2.1.2 Reformbehovet

Bestämmelserna om att den som genom brottslig gärning uppsåtligen bragt någon om livet inte skall kunna dra ekonomisk nytta av dödsfallet genom att få ut arv eller testamentslott ger uttryck för en gammal grundsats. Det har inte kommit fram något som ger anledning att ändra denna princip.

Däremot har det satts i fråga om inte förverkandebestämmelserna borde utvidgas till att omfatta även vissa andra gärningar. Det har i skilda sammanhang framförts att det inte är rimligt att den som exempelvis genom grov misshandel har orsakat arvlåtarens död får arva denne. Även undantaget för psykiskt störda lagöverträdare har satts i fråga. Det har

väckt anstöt att en gärningsman, låt vara psykiskt störd, som har dödat kanske just i avsikt att få ut arv skall vara bibehållen sin arvsrätt.

I promemorian föreslås att reglerna om förverkande av rätt till arv och testamente ändras så att rätten förverkas i fler fall än enligt de nuvarande reglerna. Förslaget har tagits emot positivt av de flesta remissinstanserna.

Under remissbehandlingen av promemorian har å andra sidan gjorts gällande att det i vissa fall kan finnas anledning att underlåta förverkande även då gärningsmannen inte har handlat under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

Enligt min mening visar remissutfallet att de gällande reglerna bör ändras. Som jag återkommer till i avsnitt 2.1.5 finns det ett nära samband mellan rätten att få ut arv eller testamentslott och rätten att uppbära ersättning från en livförsäkring. Med hänsyn härtill bör ändringar i bestämmelserna om förverkande av arv eller testamentslott och om förverkande av försäkringsersättning göras samtidigt. Dessa ändringar bör enligt min mening träda i kraft samtidigt med de i prop. 1990/91:58 föreslagna nya reglerna om behandlingen av psykiskt störda lagöverträdare. Propositionen behandlas för närvarande i riksdagen. Reglerna avses träda i kraft den 1 januari 1992. Det innebär såvitt gäller nya regler om förlust av rätt till försäkringsersättning att man inte kan avvakta med dessa till dess att en reform av försäkringslagstiftningen på grundval av försäkringsrättskommitténs betänkande (SOU 1986:56) Personförsäkringslag kan genomföras. I stället bör de ändringar i fråga om förverkande av rätt till försäkringsersättning som nu bör göras föras in i gällande FAL. Härav följer att ändringarna får begränsas till att motsvara de ändringar som kan bli aktuella att göra i ÄB.

2.1.3 Utvidgning av reglerna om förverkande av rätten att ta arv eller testamente

Mitt förslag: Rätten att ta arv eller testamente förverkas - förutom vid uppsåtligt dödande - när arvlåtaren dör till följd av en gärning som arvingen eller testamentstagaren har begått uppsåtligen och som innefattar våld på person och utgör ett brott för vilket lindrigare straff än fängelse i ett år inte är föreskrivet.

Promemorians förslag: Överensstämmer med mitt (se promemorian s. 36 f.).

Remissinstanserna: En stor majoritet av remissinstanserna tillstyrker förslaget eller lämnar det utan erinran. Ett par instanser anser att arvsrätten bör förverkas i fler fall än som föreslås. Flera remissinstanser har framfört synpunkter på den lagtekniska utformningen.

Skälen för mitt förslag: Enligt nuvarande ordning förverkas arvsrätten endast när gärningsmannen har haft uppsåt att döda. Tanken bakom reglerna är att den som uppsåtligen har berövat arvlåtaren livet inte skall dra ekonomisk nytta av dödsfallet. Om arvlåtaren däremot avlidit, t.ex.

som en följd av misshandel som utförts av en arvinge utan uppsåt att döda, är arvingens arvsrätt inte förverkad.

Reglerna har inte alltid varit utformade på detta sätt. Enligt ärvdabalken i 1734 års lag kunde i visst fall arvsrätten förverkas även vid annan gärning som orsakade någons död. Om en fader eller moder agade sitt barn "så hårdeligen, att det finge död därav" eller dräpte det av annat "svårt förseende", förverkade de rätten att ta arv efter barnet. Med "svårt förseende" avsågs grovt vållande. Enligt gällande rätt dras emellertid en klar gräns mellan uppsåtligt berövande av livet och annat orsakande av dödsfallet. Reglerna är enkla att tillämpa men tillämpningen kan i enskilda fall ge resultat som väcker anstöt. Att den som genom t.ex. grov misshandel har orsakat arvlåtarens död skall få arva arvlåtaren måste anses stötande.

Enligt min mening finns det därför skäl att låta bestämmelserna om förverkande av arv omfatta även vissa andra typer av brottsliga gärningar än mord och dråp.

I promemorian föreslås att rätten att ta arv eller testamente skall förverkas - förutom vid uppsåtligt dödande - när arvlåtaren dör till följd av en gärning som arvingen eller testamentstagaren har begått uppsåtligt och som innefattar våld på person och utgör ett brott för vilket lindrigare straff än fängelse i ett år inte är föreskrivet. Det påpekas att våldsbrotten till sin natur är sådana att de utgör risker för offrets liv och säkerhet. Den föreslagna bestämmelsen omfattar brotten grov misshandel, våldtäkt och grov våldtäkt samt rån och grovt rån. Ingen remissinstans har ifrågasatt förslaget att arvsrätten skall förverkas vid sådana gärningar.

Det är alltså fråga om mycket allvarliga våldshandlingar riktade direkt mot arvlåtarens person. Om sådana gärningar leder till döden, talar starka skäl för att gärningsmannen inte genom dödsfallet skall få en bättre ekonomisk ställning. Han har handlat så förkastligt mot den avlidne att det framstår som stötande om han som en följd av sitt handlande skulle få ta över tillgångar efter den avlidne. Det ligger nära till hands att här dra en parallell till de tidigare återgivna rättsreglerna om återgång av gåva för det fall att gåvotagaren gör givaren "märkligen orätt" (se avsnitt 2.1.1). Även jag anser därför att arvsrätten bör förverkas vid dessa typer av brott.

Några remissinstanser anser att också andra typer av brott skall föranleda att arvsrätten förverkas. Göteborgs tingsrätt pekar på mordbrand och andra allmänfarliga brott enligt 13 kap. brottsbalken (BrB). Centerkvinnorna anser att mordbrand och andra liknande brott med omfattande skador som följd bör föranleda förverkande, om inte synnerliga skäl talar mot det. Moderata kvinnoförbundet ifrågasätter kravet på att det skall vara ett "uppsåtligt och allvarligt" våldsbrott och frågar om inte även den som orsakat någons död genom ett särskilt vårdslöst beteende skall ha förverkat arvsrätten.

Dessa frågor behandlas i promemorian. Där framhålls att det skulle föra för långt att sträcka ut regeln om förverkande till vårdslöshetsbrott, även

om man begränsar tillämpningsområdet till grov vårdslöshet. En sådan regel skulle t.ex. innefatta grov vårdslöshet i trafik. Den skulle också bli tillämplig vid grovt vållande till annans död bestående i att den ansvarige i ett familjeföretag inte har ombesörjt erforderliga skyddsanordningar. Som påpekas i promemorian kan det i sådana fall te sig som en grym, ytterligare börda att bära, om en nära anhörig till den som har förolyckats förlorar arvsrätten. Enligt min mening bör det inte komma i fråga att utsträcka reglerna om förverkande till icke uppsåtliga brott.

När det gäller frågan om vilka uppsåtliga brott som skall föranleda att arvsrätten förverkas vill jag erinra om att de brott som avses i promemoriaförslaget utgör allvarliga våldshandlingar riktade direkt mot arvlåtarens person. Vid mordbrand, allmänfarlig ödeläggelse och andra allmänfarliga brott enligt 13 kap. BrB behöver det inte vara människor som utsätts för fara; brotten kan riktas enbart mot egendom. Just beteckningen mordbrand kan därför leda tanken fel. För mordbrand döms den som anlägger brand som innebär fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Allmänfarlig ödeläggelse är en motsvarighet till mordbrand. Vid allmänfarlig ödeläggelse framkallas faran genom någon annan typ av katastrofartade tilldragelser, t.ex. explosion eller översvämning. Genom gärningar som hör till denna brottsgrupp framkallas i allmänhet fara som hotar inte endast vissa människor eller föremål utan en mera obestämd och vidsträckt krets av objekt. Om ett sådant allmänfarligt brott begås i syfte att döda eller skada någon person, gör sig gärningsmannen skyldig även till brott mot enskild person enligt 3 kap. BrB, t.ex. mord eller grov misshandel. Med den lösning som föreslås i promemorian föranleder då gärningen att arvsrätten förverkas. Enligt min mening bör regeln om förverkande inte sträckas ut till andra uppsåtliga brott än allvarliga våldsbrott som riktar sig mot den avlidnes person.

Gemensamt för de brott - förutom mord och dråp - som enligt vad jag nu har anfört bör kunna föranleda att arvsrätten förverkas är att de innefattar våld på person och att de har ett straffminimum om fängelse i lägst ett år. När det gäller den lagtekniska utformningen anser jag - i likhet med vad som föreslås i promemorian - att regeln bör innehålla dessa rekvisit.

Med våld på person avses en fysisk kraftansträngning som direkt träffar en person och som utgör antingen misshandel eller ett betvingande av den anfallnes kroppsliga rörelsefrihet (jfr NJA II 1942 s. 357). I gärningsbeskrivningarna för misshandel, våldtäkt och rån likställs försättande i vanmakt eller annat sådant tillstånd med gärning som innefattar våld. Enligt min mening bör detta gälla även vid förverkande av arv. I likhet med kammarkollegiet anser jag att detta bör framgå uttryckligen av lagtexten.

Vad jag nu har anfört beträffande rätten att ta arv gör sig gällande också beträffande rätten att ta testamente. Som juridiska fakultetsstyrelsen vid Uppsala universitet har påpekat kan dock en testamentstagares anspråk enligt ett testamente förfalla även i andra fall än de som

förverkanderegeln är tillämplig på. En testamentstagares beteende kan nämligen leda till ett sådant resultat enligt principerna för tolkning av testamente med hänsyn till ändrade förhållanden.

Sammanfattningsvis menar jag alltså att tillämpningsområdet för regeln om förverkande av rätten till arv eller testamente bör utvidgas till att gälla även sådana fall då brottsoffret dör till följd av ett brott som innefattar våld på person och som har ett straffminimum på fängelse i ett år eller mer.

2.1.4 Undantag från reglerna om förverkande av rätten att ta arv eller testamente

Mitt förslag: Rätten att ta arv eller testamente skall inte förverkas, om det föreligger synnerliga skäl mot det med hänsyn till gärningens beskaffenhet. Vid bedömningen av om det med hänsyn till gärningens beskaffenhet föreligger synnerliga skäl skall också beaktas om gärningsmannen begick gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning eller om gärningsmannen var under arton år och hans handlande stod i samband med uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga hos honom.

Promemorians förslag: Överensstämmer med mitt förslag såvitt avser gärningsmän som är allvarligt psykiskt störda. Däremot föreslås i promemorian inte någon möjlighet att göra undantag för andra personkategorier än dessa (se promemorian s. 44 f.).

Remissinstanserna: En klar majoritet av remissinstanserna tillstyrker promemorians förslag eller lämnar det utan erinran. Några instanser förordar att undantag skall kunna göras även för gärningsmän som inte är psykiskt störda. En av dessa instanser föreslår också att reglerna om förverkande skall utsträckas till att omfatta även barn under 15 år.

Skälen för mitt förslag: Reglerna om förverkande av arvsrätten gör undantag för det fall att gärningsmannen var under 15 år eller handlade under inflytande av sådan själslig abnormitet som avses i 30 kap. 6 § BrB, dvs. sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur att den måste anses jämställd med sinnessjukdom. I prop. 1990/91:58 föreslås att beskrivningen av de tillstånd som avses skall ersättas med uttrycket allvarlig psykisk störning.

Det nuvarande undantaget för barn under 15 år har under remissbehandlingen ifrågasatts av försäkringsinspektionen. I första hand anser inspektionen att en gärningsman som är under 15 år skall ha rätt till arv endast om det föreligger synnerliga skäl. I andra hand bör enligt inspektionen regeln utformas så att en gärningsman som är under 15 år skall ha rätt till arv, om inte särskilda skäl talar mot det. Sådana särskilda skäl som kunde föranleda förverkande skulle föreligga om t.ex. syftet med brottet varit att få ut arv.

Förverkande av rätten till arv är enligt såväl nuvarande ordning som den i föregående avsnitt föreslagna utvidgningen knuten till en brottslig gärning. Enligt 1 kap. 6 § BrB får ingen dömas till påföljd för brott som han begått innan han fyllt 15 år. Den nuvarande åldersgränsen i ärvdabalken bör ses mot bakgrund av detta förhållande. Vidare kan en förlust av arvsrätten vara särskilt ingripande för den som ännu inte kan svara för sin egen försörjning. För min del är jag inte beredd att föreslå att det nuvarande undantaget för barn under 15 år tas bort.

Jag övergår nu till att behandla frågan om undantag från förverkandereglerna för psykiskt störda gärningsmän. Också psykiskt störda kan begå brott i BrB:s mening. Kravet på uppsåt är i princip att förstå på samma sätt som annars. Man skall alltså bedöma om gärningsmannen i sådan grad var medveten om sitt handlande att uppsåt förelåg. Uppsåtsbedömningen skall i princip göras på samma sätt när det gäller psykiskt störda som när det gäller andra gärningsmän (se Berg m.fl., Kommentar till Brotsbalken III, 3 uppl. 1985, s. 261).

BrB innehåller emellertid andra regler som innebär att psykiskt störda lagöverträdare skall särbehandlas. En sådan bestämmelse gäller bedömningen av brottets straffvärde. Såsom en förmildrande omständighet skall särskilt beaktas om den tilltalade till följd av själslig abnormitet eller sinnessrörelse eller av någon annan orsak haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande (29 kap. 3 § första stycket 2.). Av 30 kap. 6 § följer att påföljden för den som har begått brott under påverkan av en kvalificerad psykisk störning inte får bestämmas till fängelse eller villkorlig dom. I sådant fall får rätten förordna om förverkande av egendom eller om annan särskild rättsverkan som kan följa på brottet endast om och i den mån det med hänsyn till den tilltalades psykiska tillstånd, gärningens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan anses skäligt (36 kap. 13 §). De ändringar i bl.a. de nu nämnda bestämmelserna som föreslås i prop. 1990/91:58 innebär inte någon principiell förändring av den straffrättsliga behandlingen av psykiskt störda lagöverträdare.

Även om man accepterar tanken bakom den nuvarande regleringen i ärvdabalken att den som är psykiskt sjuk skall skyddas från alltför hårda konsekvenser av sin sjukdom, kan det framstå som stötande för det allmänna rättsmedvetandet att den som uppsåtligen har bragt en annan person om livet också skall kunna dra ekonomisk nytta av dödsfallet genom att få ut arv eller testamente. Tillämpningen av de nuvarande reglerna kan väcka särskild anstöt, om gärningsmannen dödat just i avsikt att få ut arvet. Också i testamentsfallen kan det nuvarande generella undantaget från förverkande för psykiskt störda personer te sig främmande. Det får antas att ett testamentariskt förordnande vilar på förutsättningen att testamentstagaren inte uppsåtligen berövar testator livet. I den motsvarande situationen vid gåva har högsta domstolen i rättsfallet NJA 1961 s. 105 förordnat om återgång av en gåva av en fastighet sedan gåvotagaren medverkat till rånmord på givaren, trots att gåvotagaren förklarades straffri på grund av rubbad själsverksamhet.

På skilda håll i lagstiftningen tas hänsyn till att den psykiskt störde kan ha en nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande och att han därför kan behöva särbehandlas vid t.ex. lagöverträdelser. När det gäller så allvarliga brott som för den psykiskt normale medför förlust av arvsrätten bör emellertid utgångspunkten vara att den psykiskt störde skall behandlas som andra. Det är här inte fråga om att ådöma en straffrättslig påföljd utan om att förhindra att gärningsmannen får någon ekonomisk vinning av ett allvarligt brott.

Resonemanget i det föregående har tagit sikte på mord och dråp men har enligt min mening bärkraft också beträffande sådana uppsåtliga våldsbrott som enligt vad jag har förordat i föregående avsnitt bör omfattas av en utvidgad förverkanderegeln.

Promemorians förslag att psykiskt störda gärningsmän inte skall vara generellt undantagna från reglerna om förverkande har allmänt godtagits under remissbehandlingen. Även jag ansluter mig till ställningstagandet i promemorian.

Fråga uppkommer då om en ventil för särskilt ömmande fall bör öppnas.

När det först gäller personer som är psykiskt störda kan det knappast bestridas att en förverkanderegeln av det slag som jag ovan har förordat i ett enskilt fall kan medföra hårda konsekvenser för den psykiskt störde. Ett tänkbart fall kan vara att gärningsmannen på grund av sin psykiska störning har en starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande och gärningen är en reaktion på långvariga och allvarliga trakasserier, exempelvis av sexuell natur, som den avlidne har utsatt gärningsmannen för. Enligt min mening finns det därför skäl att införa en möjlighet att för särskilda fall beträffande psykiskt störda personer mildra verkningarna av en huvudregel som föreskriver förverkande.

IIärefter gäller det att ta ställning till om en sådan möjlighet att göra undantag bör - såsom föreslås i promemorian - begränsas till gärningsmän som är psykiskt störda. Socialstyrelsen och Svenska Läkaresällskapet anser att en undantagsregel bör omfatta även ungdomar mellan 15 och 18 år. Socialstyrelsen pekar på att denna grupp av gärningsmän behandlas mildare i straffrätten och att man även vid förverkande av arv borde väga in en äldre tonårings mognad och utveckling. Läkaresällskapet anför liknande skäl.

Försäkringsinspektionen anser att man bör överväga en undantagsregel även för gärningsmän som inte är psykiskt störda. Inspektionen anser att en sådan undantagsregel skulle vara befogad för sådana situationer då gärningsmannens brottsliga gärning ytterst haft sin grund i hänsyn till den avlidne. Inspektionen pekar som exempel på ett fall då någon person med outhärdliga, obotliga plågor efter enträgna böner får hjälp av en nära anhörig att ta livet av sig. Inspektionen anser mot denna bakgrund att man borde överväga att införa en undantagsregel då förverkande av rätt till arv inte skall ske, om omständigheterna varit sådana som avses i 29 kap. 3 § brottsbalken, dvs. skulle ha medfört ett förhållandevis lågt

straffvärde hos brottet som kanske till och med medfört ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för detta.

Flera företrädare för försäkringsbranschen har däremot hävdats att en undantagsregel även för gärningsmän som inte är allvarligt psykiskt störda skulle leda till en mängd omotiverade tvister som sannolikt skulle utmynna i att förverkande ändå skulle ske.

För min del vill jag inledningsvis framhålla att det inte finns skäl att beträffande den som är psykiskt normal ta samma hänsyn till att han inte har kunnat kontrollera sitt beteende som när det gäller en psykiskt störd gärningsman. Ett förverkande kan dock i speciella fall framstå som alltför hårt även när gärningsmannen inte är psykiskt störd. Som försäkringsinspektionen har påpekat kan omständigheterna vid s.k. dödshjälp vara sådana att de motiverar att arvsrätten inte förverkas. Så kan också någon gång vara fallet när brottet är en reaktion på svåra trakasserier som den avlidne har utsatt gärningsmannen för. Jag delar också socialstyrelsens och Svenska Läkaresällskapets uppfattning att det i ömmande fall kan finnas skäl att undanta även ungdomar mellan 15 och 18 år från förverkanderegeln. Det finns beträffande denna åldersgrupp anledning att ta hänsyn till att bristande utveckling och mognad kan ha bidragit till brottet.

Riksdagens lagutskott har i anledning av motioner rörande de aktuella reglerna varit inne på tanken på en skälighetsregel (LU 1986/87:18 s. 37).

Som framhålls i promemorian (s. 46 f.) är en sådan lösning för arvsrättens del dock förbunden med en risk för att frågan om eller i vilken utsträckning arvsrätten skall förverkas kan bli föremål för tvist i praktiskt taget alla fall där arvlåtaren dödsats genom uppsåtligt brott av en arvinge som är psykiskt störd.

Enligt min mening uppnår man en bättre ordning genom att föreskriva att arvsrätten förverkas, om inte skäl av visst slag talar starkt emot det. Fördelen med en sådan konstruktion är att huvudregeln kan tillämpas utan särskild utredning i alla fall där inte någon särskild omständighet påkallar något annat.

Avsteg från huvudregeln bör ske bara i rena undantagsfall. För att gärningsmannen skall kunna undgå att förlora rätten till arv eller testamente bör det därför krävas synnerliga skäl. Huruvida sådana skäl föreligger bör bedömas med hänsyn till gärningens beskaffenhet. Vid bedömningen bör, i enlighet med vad jag tidigare har anfört, också beaktas om gärningsmannen har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning. Jag återkommer till innebörden av begreppet allvarlig psykisk störning i avsnitt 2.2.1. Vidare bör beaktas om gärningsmannen var under 18 år och hans handlande stod i samband med uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Varken gärningsmannens psykiska tillstånd eller hans ålder och utveckling bör emellertid tillmätas någon självständig betydelse. Endast i förening med gärningens särskilda beskaffenhet kan de enligt min mening motivera att arvsrätten inte förverkas. Till den närmare utformningen av regeln återkommer jag i specialmotiveringen (avsnitt 4).

Det finns inga fullständiga uppgifter om hur många fall reglerna om förverkande kan bli tillämpliga på. Antalet anmälda fall av mord och dråp samt misshandel med dödlig utgång har med smärre årliga variationer varit relativt stabilt under 1980-talet, nämligen i genomsnitt 135 per år (se Rättsstatistisk Årsbok 1990 s. 30). Vid sidan av dessa dödsfall kan det förekomma enstaka där döden orsakats genom någon annan typ av våldsbrott. Eftersom det är bara i en begränsad del av de angivna fallen som gärningsmannen står i en sådan relation till offret att reglerna om förverkande aktualiseras, rör det sig i absoluta tal om ett mycket litet antal fall. Bland dessa fall skall avsteg från huvudregeln om förverkande alltså göras bara i rena undantagsfall.

Sammanfattningsvis föreslår jag att rätten att ta arv och testamente inte skall förverkas, om det föreligger synnerliga skäl med hänsyn till gärningens beskaffenhet. Vid denna bedömning skall också beaktas om gärningsmannen har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning eller om gärningsmannen var under 18 år och hans handlande stod i samband med uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga hos honom.

2.1.5 Förverkande av rätt till försäkringsersättning

Mitt förslag: De nya principerna för förverkande av rätt att ta arv och testamente skall tillämpas även på förverkande av rätt till försäkringsersättning. Lagbestämmelserna skall vara dispositiva.

Promemorians förslag: Överensstämmer i huvudsak med mitt. Möjligheten att göra undantag om det finns synnerliga skäl föreslås dock i promemorian vara begränsad till gärningsmän som är allvarligt psykiskt störda (se promemorian s. 48 f.).

Remissinstanserna: Promemorians förslag tillstyrks av de allra flesta instanserna. Arbetsmarknadens Försäkringsaktiebolag (AFA) avstyrker förslaget att gärningsmannens rätt till försäkringsersättning skall försämrars, om han dödar en förmånstagare. Folksam avstyrker förslaget i den del det innebär att det skall ankomma på försäkringsbolagen att bedöma om det föreligger synnerliga skäl eller inte. Folksam föreslår i stället en bestämmelse som innebär att gärningsmannen har att bevaka sin rätt genom att inom viss tid väcka talan mot den som erhållit arvet eller testamentslotten. Några företrädare för försäkringsbranschen anser att det bör klargöras att den som har förverkat arvsrätten inte heller skall ha rätt till jämkning av förmånstagarförordnande enligt bestämmelsen i 104 § FAL. De anser också att regeln om förverkande bör gälla även det fallet att en försäkring enligt vad som följer av bestämmelsen i 110 § FAL har övergått till förmånstagaren innan ett försäkringsfall har inträffat. Från samma håll framförs också synpunkter på den lagtekniska utformningen.

Skälen för mitt förslag: En försäkringstagare kan teckna en livförsäkring på sitt eget eller någon annans liv. Den avtalsrättsliga utgångspunkten är att det är försäkringstagaren - alltså den som sluter avtalet med försäkringsbolaget - som har rätt till bolagets prestation, dvs. försäkringsbeloppet. Om försäkringstagaren önskar att någon annan än han själv skall uppbära beloppet, kan han sätta in denne som förmånstagare. Ett sådant förmånstagarförordnande kan vara återkalleligt eller oåterkalleligt.

Är förmånstagare insatt, skall enligt 104 § första stycket FAL försäkringsbelopp som utfaller efter försäkringstagarens död inte ingå i dennes kvarlåtenskap. Om förmånstagarförordnande saknas vid försäkringstagarens död, kommer det utfallande försäkringsbeloppet däremot att ingå i kvarlåtenskapen efter försäkringstagaren och blir föremål för bodelning och arv på vanligt sätt.

Om förmånstagaren till en livförsäkring avlider före försäkringstagaren, skall enligt 106 § FAL förmånstagarförordnandet anses förfallet. Förordnandet anses inte utan särskilt förbehåll gälla till förmån för förmånstagarens arvingar.

Ett förmånstagarförordnande för dödsfall kan till syfte och funktion jämföras med ett testamente. Ett oåterkalleligt förmånstagarförordnande liknar i många avseenden en gåva. De regler som finns om gåva och testamente kan därför ibland vinna analog tillämpning på förmånstagarförordnanden.

Det ter sig lika främmande att en förmånstagare som har dödat den försäkrade skall få ut försäkringsersättning som att en testamentstagare som har dödat testator skall få ut testamentslotten. Enligt bestämmelserna i 18-20 §§ FAL om uppsåtligt eller vårdslöst framkallande av försäkringsfallet gäller också liknande regler i fråga om gärningsmannens rätt till försäkringsersättning som enligt reglerna i ärvdabalken gäller om förverkande av rätt till arv och testamente.

I avsnitt 2.1.3 har jag föreslagit en viss utvidgning av reglerna om förverkande av rätten att ta arv eller testamente. Enligt promemorian har de skäl som har anförts till stöd för de föreslagna ändringarna bärkraft också vad gäller rätten till ersättning från en livförsäkring. Så gott som samtliga remissinstanser godtar att den föreslagna utvidgningen får gälla också för rätten till sådan ersättning. Även jag anser att rätten till ersättning från en livförsäkring bör förverkas, om förmånstagaren har begått ett allvarligt våldsbrott mot den försäkrades person och gärningen har orsakat dennes död. I dessa fall är det emellertid inte fråga om ett uppsåtligt framkallande av försäkringsfallet i vedertagen mening. Oftast torde gärningsmannen ha orsakat dödsfallet genom vårdslöshet, men rätten till försäkringsersättning bör vara förverkad oavsett om gärningsmannen bedöms ha gjort sig skyldig till brottet vållande till annans död eller ej. Det allvarliga våldsbrottet i sig bör vara tillräckligt för att gärningsmannens rätt till försäkringsersättning skall förverkas, om den försäkrades död orsakas genom den brottsliga gärningen.

En regel med denna innebörd kan inte inordnas under de nuvarande bestämmelserna i 18-20 §§ FAL vilka, som nämnts, behandlar endast uppsåtligt eller vårdslöst framkallande av försäkringsfallet. Regeln skulle i och för sig kunna komma till uttryck genom ett tillägg till nämnda bestämmelser men detta skulle vara lagtekniskt svåröverskådligt. De nya reglerna om förverkande av rätt till försäkringsersättning innebär nämligen både kompletteringar till och undantag från bestämmelserna i 18-20 §§.

De nya reglerna bör som föreslås i promemorian - i vart fall för närvarande - begränsas till att gälla livförsäkring. Det är beträffande denna typ av försäkring som samordningen med arvsreglerna gör sig starkast gällande. Som påpekas i promemorian har försäkringsrättskommittén föreslagit att FAL ersätts med en personförsäkringslag (se SOU 1986:56). Förslaget bereds i justitiedepartementet. I den fortsatta beredningen bör det övervägas om det finns anledning att utsträcka de nu föreslagna bestämmelserna till andra typer av försäkring. Eftersom de nya förverkandereglerna alltså bara bör gälla livförsäkring är det enligt min mening lämpligast att placera dem i det särskilda avsnittet i FAL om sådan försäkring. Där finns för övrigt en annan specialregel om framkallande av försäkringsfall, nämligen bestämmelsen i 100 § om självmord vid livförsäkring.

I likhet med regeln om att en arvinge inte skall få en bättre ställning om han dödar någon med bättre rätt till arvet föreslås i promemorian att en förmånstagare som dödar en annan förmånstagare inte genom dödsfallet skall få en bättre rätt till försäkringsersättning. En motsvarande bestämmelse finns i förslaget till personförsäkringslag (se SOU 1986:56 s. 642).

Arbetsmarknadens Försäkringsaktiebolag (AFA) har avstyrkt förslaget i denna del. AFA hävdar att det inte är helt klart att försäkringsbolaget kan erhålla uppgift om huruvida dödsfallet orsakats genom yttre våld, oavsett hur lång tid som förflutit sedan dödsfallet. Förslaget innebär enligt AFA att en son har dödat sin mor och fadern avlider flera decennier därefter utan att ha gift om sig, sonen inte har rätt till någon försäkringsersättning efter fadern, om denne har en livförsäkring med gängse förmånstagarförordnande, nämligen att förmånstagare är i första hand maka och i andra hand barn. Enligt AFA blir resultatet det motsatta om fadern vid tiden för mordet på sin maka har en tjänstegrupplivförsäkring i ett visst bolag men därefter byter sin anställning och vid tiden för sitt dödsfall har sin försäkring i ett annat bolag; maken har då aldrig varit förmånstagare i den försäkring som gäller vid den försäkrades död. AFA ifrågasätter om detta fall bör bedömas annorlunda än om fadern behållit sin anställning eller tagit en ny anställning hos en arbetsgivare med tjänstegrupplivförsäkring hos samma försäkringsbolag.

Den i promemorian föreslagna bestämmelsen innebär att gärningsmannen mister sin rätt till försäkringsbeloppet i den utsträckning som följer av 15 kap. ärvdabalken. Om en förmånstagare dödar en annan förmånstagare med bättre rätt, mister han den rätt han annars skulle ha kunnat

vinna genom dennes död. Om t.ex. förmånstagarförordnandet gäller med lika rätt för A och B och A dödar B, går han därmed miste om möjligheten att få också B:s andel av försäkringsbeloppet; däremot har han kvar sin ursprungliga rätt till hälften av beloppet. Om förmånstagarförordnandet i stället är utformat så att förmånstagare i första hand är B och i andra hand A, följer av den föreslagna bestämmelsen att A inte kommer att få ut någon del av försäkringsbeloppet. Motsvarande regel i arvsrätten har inte satts i fråga. Som jag tidigare har framhållit finns det starka skäl för att ha en liknande reglering för rätten till försäkringsersättning. Med anledning av vad AFA anfört vill jag klargöra att regleringen påverkar förmånstagarens rätt till ersättning bara ur den försäkring som gällde vid den första förmånstagarens död. Om den försäkrade efter den tidigare förmånstagarens dödsfall genom eget eller en arbetsgivares initiativ har kommit att omfattas av en annan försäkring där den tidigare gärningsmannen insatts som förmånstagare, påverkas inte dennes rätt till den nya försäkringen av den tidigare gärningen.

Försäkringsförbundet, AFA och Försäkringsjuridiska föreningen har anfört att den föreslagna regeln om förverkande bör kunna tillämpas även i det fall make eller bröstarvinge som inte är förmånstagare, men som bragt den försäkrade om livet, påkallar jämkning enligt 104 § FAL. Om tillämpningen av ett förmånstagarförordnande skulle leda till ett resultat som är oskäligt mot en make eller en bröstarvinge, kan det enligt denna bestämmelse jämkas så att försäkringsbelopp helt eller delvis tillfaller make eller bröstarvinge. Vid prövningen skall särskilt beaktas skälen till förordnandet samt förmånstagarens och makens eller bröstarvingens ekonomiska förhållanden.

I motiven till denna regel framhålls att jämningsfrågan skall avgöras efter en skälighetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Jämkning skall dock göras bara så långt som det är nödvändigt för att undvika ett resultat som är oskäligt mot maken eller bröstarvingarna (se prop. 1986/87:86 s.103 f.). Frågan om betydelsen i detta hänseende av att den som begär jämkning har dödat den försäkrade har inte uttryckligen behandlats i motiven. Den regel om förverkande av rätt till försäkringsersättning som jag föreslår bör emellertid få genomslag också vid tillämpningen av jämningsregeln i 104 § FAL. Enligt min mening kan det nämligen aldrig anses oskäligt att tillämpa ett förmånstagarförordnande mot en make eller en bröstarvinge som har förverkat sin rätt till arv eller försäkringsersättning enligt de regler som jag föreslår i detta lagstiftningsärende. Om det däremot föreligger sådana synnerliga skäl att gärningsmannen är bevarad vid sin arvsrätt, kan jämkning komma i fråga enligt 104 § FAL under de där angivna förutsättningarna.

Försäkringsförbundet och Försäkringsjuridiska föreningen har tagit upp en annan fråga om tillämpningsområdet för regeln om förverkande. Enligt 110 § FAL kan en försäkring övergå till den som insatts som förmånstagare innan ett försäkringsfall inträffat. I likhet med de nyss nämnda remissinstanserna anser jag att en förmånstagare även i denna situation

bör förlora rätten till försäkringen om han är ansvarig för att försäkringsstagaren eller en annan förmånstagare med lika eller bättre rätt än han själv avlider. Jag förordar därför en justering av den i promemorian föreslagna lydelsen av 100 a § FAL.

Även när det gäller frågan om det skall vara möjligt att underlåta förverkande i ömmande fall gör sig samma överväganden gällande som anförts i fråga om förverkande av arv eller testamente. Huvudregeln bör alltså enligt min mening vara att rätten till försäkringsersättning förverkas, även om gärningsmannen har begått våldsbrottet under påverkan av en allvarlig psykisk störning. Endast om det finns synnerliga skäl bör förverkande kunna underlåtas. I likhet med vad jag har föreslagit när det gäller förverkande av arvsrätt bör undantag kunna göras även beträffande andra gärningsmän än dem som är psykiskt störda.

Den nuvarande bestämmelsen, som helt undantar de psykiskt störda men som i övrigt inte medger att arvsrätten får behållas, är enkel att tillämpa för försäkringsbolagen. Den ändring som jag föreslår innebär att försäkringsbolagen vid reglering av ett försäkringsfall får bedöma om situationen är sådan att rätten till ersättning inte skall förverkas. Eftersom det skall vara fråga om rena undantagsfall bör emellertid prövningen i de allra flesta fallen inte innebära några större komplikationer för försäkringsbolagen. Den föreslagna huvudregeln om förverkande bör kunna tillämpas utan särskild utredning i de fall där inte någon särskild omständighet påkallar något annat. Jag vill också erinra om att det - som jag har påpekat i avsnitt 2.1.4 - rör sig om ett mycket litet antal fall där reglerna om förverkande kan komma att aktualiseras.

Försäkringsförbundet och andra företrädare för försäkringsbranschen har efterlyst besked om under vilka förhållanden ett försäkringsbolag i aktuella situationer med befriande verkan kan betala ersättning till den ena eller andra parten utan att anspråket dessförinnan har prövats av domstol. Folksam har föreslagit en bestämmelse som innebär att gärningsmannen har att bevaka sin rätt genom att inom viss tid väcka talan mot den som har erhållit arvet eller testamentslotten.

I försäkringsvillkoren brukar anges vad som närmare skall iakttas av den som önskar framställa anspråk mot bolaget. Vanligtvis krävs att bolaget får del av viss utredning innan det är skyldigt att utge ersättning.

Frågan är vilka åtgärder bolaget bör vara skyldigt att vidta innan det med befriande verkan betalar ut försäkringsersättningen till en utpekad förmånstagare. Det kan i allmänhet inte begäras att bolaget utan särskild anledning skall undersöka om den angivne förmånstagaren genom brott har förverkat sin rätt till försäkringsersättningen. Om bolaget sålunda i god tro betalar ut ersättningen till den som angetts som förmånstagare i försäkringsbrevet, får bolaget anses ha med befriande verkan fullgjort sitt åtagande. Bolaget blir i ett sådant fall alltså inte skyldigt att betala ut ersättningen på nytt, även om det senare visar sig att förmånstagaren har förverkat sin rätt till försäkringsersättningen. Om det någon gång inträffar

att andra personer senare framställer anspråk på försäkringsersättningen, har de möjlighet att vända sig mot den som har fått ut beloppet.

Det är alltså endast då det förekommer någon särskild anledning som bolaget får anses skyldigt att närmare undersöka förhållandena. Sådan anledning kan framgå av dödsbeviset avseende den försäkrade. Enligt 14 § 2 begravningsförordningen (1990:1147) skall dödsbeviset innehålla läkarens uttalande huruvida det kan antas att döden har orsakats av någon annan person eller huruvida det annars finns skäl för en fullständig undersökning av den döda kroppen. Om bolaget får del av en sådan uppgift, har bolaget anledning att komplettera utredningen med närmare uppgifter om dödsfallet. Om det kommer fram omständigheter som tyder på att den utpekade förmånstagaren kan ha förverkat sin rätt till försäkringsersättning genom brott, kan bolaget inte med befriande verkan betala ut försäkringsersättningen förrän frågan har klarlagts. I första hand torde bolaget ha att invänta domstols straffrättsliga bedömning i brottmålet.

Om konkurrerande anspråk framställs mot försäkringsbolaget, har det möjlighet att fullgöra sin betalningsskyldighet genom att sätta ned beloppet hos länsstyrelsen enligt lagen (1927:56) om nedsättning av pengar hos myndighet. Denna lag tillkom med tanke på försäkringsområdet. Ett alternativ kan vara att bolaget kommer överens med dem som påstår sig vara ersättningsberättigade om att utbetalning skall anstå tills det i rättslig ordning har prövats vem av parterna som har rätt till beloppet.

Ytterst får frågan om det föreligger synnerliga skäl för att gärningsmannen inte skall förlora rätten till försäkringsersättningen avgöras av domstol eller, i förekommande fall, av skiljemän. En prövning i domstol torde i regel komma att initieras genom att gärningsmannen väcker talan om att få ut försäkringsersättningen. Vidare kan ett försäkringsbolag tänkas väcka en fastställsetalan för att få saken prövad. Till skillnad från Folksam anser jag det inte vara nödvändigt att införa någon särskild regel om domstolsprövning för dessa fall.

I promemoriaförslaget används begreppet "den försäkrade". Flera företrädare för försäkringsbranschen anser att uttrycket bör definieras. Begreppet försäkrad förekommer i 116 § första stycket FAL. Uttrycket definieras inte i lagtexten. Begreppet är dock väl inarbetat i litteraturen och brukar användas i försäkringsvillkoren. I försäkringsrättskommitténs förslag till personförsäkringslag föreslås uttrycket bli definierat med "den på vars liv eller hälsa en försäkring har tecknats" (se SOU 1986:56 s. 466 f.). Förslaget lämnades vid remissbehandlingen inte helt utan erinran. I konsumentförsäkringslagen (2 §) används begreppet både i den nu angivna bemärkelsen och som beteckning på den vars intresse har försäkrats mot skada (försäkringshavaren med FAL:s terminologi).

Vid sidan av begreppet försäkrad använder man ibland i försäkringsvillkor uttrycket "medförsäkrad". Försäkringsförbundet, Folksam och AFA anser att även medförsäkrade bör omfattas av de föreslagna be-

stämmelserna om förverkande. AFA anser att även begreppet medförsäkrad bör definieras.

Prop. 1990/91:194

Uttrycket medförsäkrad används ibland i försäkringsvillkor när en försäkring är beroende av flera liv. Om en man tecknar en försäkring som skall ge honom själv livsvarig ålderspension och - efter hans död - livsvarig efterlevandepension till hans hustru, kallas hustrun medförsäkrad därför att försäkringens bestånd är beroende också av hennes liv. Oftast, men inte nödvändigtvis, är den medförsäkrade förmånstagare till de belopp som är beroende av att han lever. Försäkringsrättskommittén har inte använt termen medförsäkrad i bestämmelserna om individuell försäkring. Kommittén anser att man, i den mån det någon gång blir aktuellt där, bör kunna tillämpa reglerna om den försäkrade också på medförsäkrad (se SOU 1986:56 s. 467 f.).

Termen medförsäkrad har - med delvis annan innebörd - större betydelse vid kollektiv försäkring. I förslaget till personförsäkringslag (9 kap. 1 §) definieras begreppet för gruppförsäkring, nämligen "sådan närstående till gruppmedlem som är försäkrad jämte honom". För kollektivavtalsgrundad försäkring finns indirekt en definition där det i 10 kap. 1 § anges att "närstående till anställda eller andra försäkrade kan omfattas som medförsäkrade" (se SOU 1986:56 s.687 f. och s. 730 f.).

Som jag tidigare har framhållit bör ändringarna i FAL i detta lagstiftningsärendet begränsas till vad som är nödvändigt när de nya reglerna om förverkande införs. Med hänsyn till att begreppet försäkrad redan förekommer i FAL och att det är väl inarbetat såväl i litteraturen som i försäkringsvillkoren anser jag det inte vara erforderligt att nu införa någon definition i lagtexten.

Begreppet medförsäkrad kan, som framgår av förslaget till personförsäkringslag, ha en särskild betydelse vid kollektiv försäkring. I nyss nämnda förslag finns särskilda regler för denna typ av försäkring. FAL innehåller däremot inte några särskilda regler om kollektiv försäkring. Jag anser det därför inte lämpligt att nu införa en definition av begreppet medförsäkrad i FAL. Denna fråga bör i stället övervägas i den fortsatta beredningen av förslaget till personförsäkringslag.

Det finns inte heller anledning att befara att avsaknaden av en definition av uttrycket medförsäkrad i lagtexten skall medföra några problem i den praktiska tillämpningen av reglerna om förverkande. I den mån en medförsäkrad även är förmånstagare till försäkringen i fråga, blir vad som i bestämmelserna sägs om förmånstagare tillämpligt på den som är medförsäkrad. I övrigt kan reglerna om försäkrad tillämpas på den medförsäkrade.

De nu föreslagna lagändringarna kan vidare enligt min mening genomföras utan att man samtidigt måste ta ställning till frågan huruvida det behövs nya regler om hur försäkringsbeloppet skall fördelas i de situationer som kan uppkomma när en försäkringstagare eller en förmånstagare uppsåttligen berövar den försäkrade livet. Ett förslag till lösning av det spørsmålet har lagts fram av försäkringsrättskommittén i

betänkandet (SOU 1986:56) Personförsäkringslag, men även det förslaget bör prövas i samband med att kommitténs övriga förslag övervägs.

De nuvarande bestämmelserna i FAI. om framkallande av försäkringsfallet är dispositiva. Försäkringsbolagen kan alltså i försäkringsvillkoren ta in bestämmelser som avviker från lagens regler. Försäkringsbolagen har dock nästan genomgående följt de nuvarande lagreglerna i sina villkor för livförsäkring. De regler som jag nu föreslår innebär att rätten till försäkringsersättning förverkas i större utsträckning än tidigare för den som orsakat den försäkrades död genom ett uppsåtligt våldsbrott. Å andra sidan införs en undantagsregel som innebär att gärningsmannen i ömmande fall kan få behålla arvsrätten.

Folksam har hävdats att det kan bli så svårt att tillämpa det i promemorian föreslagna undantaget för psykiskt störda vid synnerliga skäl att undantaget inte kommer att tas med i försäkringsvillkoren. Försäkringsförbundet uttalar dock att bolagen kommer att i sina villkor återspegla de i promemorian föreslagna lagändringarna.

Som jag har anfört innebär inte de regler jag föreslår att försäkringsbolagen självmant måste ge sig in på en bedömning av om det i ett visst fall skall anses föreligga synnerliga skäl. Om ett försäkringsbolag möter konkurrerande anspråk vid regleringen av ett försäkringsfall, torde frågan om det föreligger synnerliga skäl för ett undantag från huvudregeln om förverkande i de flesta fall påkalla domstolsprövning. Med hänsyn härtill torde det inte heller finnas anledning för försäkringsbolagen att i villkoren välja andra förverkanderegler än dem som jag nu föreslår. Något behov av att göra reglerna tvingande föreligger därför inte.

2.1.6 Bodelning

Mitt förslag: De nya principerna för förverkande av rätt att ta arv och testamente skall tillämpas vid bodelning enligt äktenskapsbalken och lagen om sambors gemensamma hem på den efterlevandes rätt att få del i den avlidnes egendom liksom på en efterlevande makes rätt att få behålla sitt giftorättsgods som sin andel vid bodelningen.

Promemorians förslag: Överensstämmer med mitt (se promemorian s. 51 f.).

Remissinstanserna: Förslaget tillstyrks genomgående.

Skälen för mitt förslag: Enligt 12 kap. 2 § andra stycket äktenskapsbalken skall 15 kap. 1 och 3 §§ ärvdabalken om förlust av rätt till arv gälla också i fråga om rätten för den efterlevande maken att vid bodelning få del i den avlidnes giftorättsgods liksom beträffande rätten för den efterlevande maken att få behålla sitt giftorättsgods som sin andel vid bodelningen. Enligt 12 § tredje stycket lagen om sambors gemensamma hem skall bestämmelserna om förlust av rätt till arv gälla också i fråga om rätten för den efterlevande sambon att vid bodelning få del i den

avlidnes egendom. Till följd av bestämmelserna i lagen om homosexuella sambor gäller bestämmelsen i 12 § tredje stycket sambolagen också i homosexuella samboförhållanden.

De skäl som anförts till stöd för de föreslagna ändringarna i fråga om förverkande av arv gäller också beträffande bodelningsfallen. Om den ena maken har begått något allvarligt uppsåtligt brott som innefattat våld på den andra makens person och som orsakat dennes död, bör detta få samma konsekvenser för bodelningen som om det varit fråga om ett uppsåtligt dödande. Även när det gäller behandlingen av psykiskt störda gärningsmän gör sig samma överväganden gällande som har anförts beträffande arvsreglerna. Om det föreligger synnerliga skäl för att en gärningsman skall vara bevarad vid sin arvsrätt, bör denna bedömning slå igenom även vid bodelningen.

2.2 Terminologin för personer med psykiska störningar

2.2.1 Propositionen om psykiatrisk tvångsvård, m.m.

Många bestämmelser i civilrättsliga författningar innehåller särskilda regler om personer med någon form av psykisk störning. Det kan röra frågor exempelvis om möjligheten att företa rättshandlingar i olika situationer eller om bundenheten av ingångna avtal. Den terminologi som används för att beskriva denna personkrets varierar. En del uttryck, såsom sinnessjukdom och sinnesslöhet, har inte längre någon motsvarighet inom det moderna medicinska språkbruket.

Frågan om att modernisera terminologin har behandlats i skilda sammanhang. Riksdagen har förordat att de bestämmelser i föräldrabalken, [giftermålsbalken] och ärvdabalken där begreppen sinnessjuk och sinnesslö förekommer ses över i lämpligt sammanhang (se LU 1975/76:33, rskr. 397; se även LU 1988/89:9). Också beträffande annan civilrättslig lagstiftning har uttalats att det finns skäl att anpassa bestämmelserna till ett modernare språkbruk. Bl.a. har så skett i förarbetena till skadeståndslagen (1972:207), varvid anfördes att en övergång till en ny terminologi borde äga rum i ett sammanhang över hela linjen i den civil- och straffrättsliga lagstiftningen (se prop. 1972:5 s. 463 f.).

I prop. 1990/91:58 om psykiatrisk tvångsvård, m.m. behandlas frågan om en ny terminologi inom den administrativa vårdlagstiftningen och straffrätten för personer med psykiska störningar. I propositionen föreslås en ny lagstiftning om psykiatrisk tvångsvård, som skall ersätta lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV). Jämfört med LSPV bygger den föreslagna vårdlagstiftningen på en delvis ändrad syn på psykiska sjukdomar och därmed jämställd psykisk abnormitet. För att detta skall markeras används ett nytt, gemensamt sjukdomsbegrepp. I propositionen föreslås att samma sjukdomsbegrepp skall användas inom den straffrättsliga lagstiftningen när det gäller särregleringen för psykiskt störda lagöverträdare.

När den nya lagstiftningen har utarbetats har en grundläggande fråga varit vilka psykiska tillstånd som skall omfattas av lagstiftningen och hur dessa skall beskrivas där.

Innan LSPV trädde i kraft år 1967 gällde som förutsättning för att någon skulle tas in i mentalsjukhus på ansökan av annan att patienten led av sinnessjukdom eller sinnesslöhet. Intagning skedde även vid svårare neurotiska tillstånd och vid andra mera allvarliga insufficienstagningar, som inte kunde hänföras till sinnessjukdom eller sinnesslöhet. Vidare togs s.k. psykopater och alkoholister in. Förutsättningarna för intagning avseende det psykiska tillståndet hade alltså utvidgats i praxis.

I LSPV används "psykisk sjukdom" som samlingsbeteckning för alla sjukdomar med psykiska symtom oavsett deras orsaker, alltså såväl psykoser och neuroser som insufficienstagningar av olika slag. Med psykisk sjukdom jämföras i LSPV psykisk abnormitet som inte är att hänföra till psykisk sjukdom eller utgörs av hämning i förståndsutvecklingen.

Det förslag till lag om psykiatrisk tvångsvård som läggs fram i den nämnda propositionen innebär att "psykisk störning" används som grundläggande sjukdomsbegrepp men att detta begrepp kvalificeras genom ordet "allvarlig" när det gäller det medicinska kriteriet för psykiatrisk tvångsvård. Avsikten med förslaget har varit att understryka att ett rent biologiskt sjukdomsbegrepp inte längre får vara grundläggande när det avgörs om psykiatrisk vård skall få ske med tvång. Det har ansetts viktigt att slå vakt om en helhetssyn på patienten och ta fasta på att psykiska störningar numera i regel kan återföras på såväl biologiska som psykologiska och sociala faktorer, vilka ofta samspelar och förstärker varandra.

"Psykisk störning" har redan stor användning som samlingsbeteckning inom psykiatrin och det används som samlande begrepp i den officiella klassifikation av sjukdomar som socialstyrelsen gjorde år 1987.

Bedömningen av om en psykisk störning är allvarlig måste enligt propositionen ske utifrån både störningens art och dess grad. En del typer av psykiska störningar är allvarliga till såväl art som grad. Vissa psykiska störningar, t.ex. schizofreni, får alltid anses som allvarliga till sin art men behöver däremot inte vara allvarliga till sin grad och kan ha ett tämligen lindrigt förlopp. Åter andra psykiska störningar, såsom depressioner, är inte alltid av allvarlig art, utan här måste betydelsen av störningens grad bli mera omedelbart avgörande för bedömningen. En sammanvägning får göras i varje särskilt fall av arten av störningen och de symtom och yttringar i övrigt som belyser graden av störningen.

Till allvarlig psykisk störning räknas i första hand tillstånd av psykotisk karaktär, alltså tillstånd med störd realitetsvärdering och med symtom av typen vanföreställningar, hallucinationer och förvirring. Till följd av en hjärnskada kan det vidare uppkomma en psykisk funktionsnedsättning av allvarlig art (demens) med störd realitetsvärdering och bristande förmåga till orientering.

Till allvarlig psykisk störning räknas också allvarliga depressioner med självmordstankar. Vidare hänförs dit svårartade personlighetsstörningar

(karaktärsstörningar), exempelvis vissa invalidiserande neuroser och personlighetsstörningar med impulsgenombrott av psykoskaraktär.

Vidare kan en allvarlig psykisk störning föreligga när en krisreaktion är sådan att påverkan på den psykiska funktionsnivån blir så uttalad att den är av psykotisk art.

Till allvarlig psykisk störning hänförs också alkoholpsykoser, såsom delirium tremens, alkoholhallucinos och klara demenstillstånd. Detsamma gäller de psykoser som kan drabba narkotikamissbrukare. Även i andra situationer när en missbrukare har kommit in i ett allvarligt förvirringstillstånd och det är en uppenbar fara för hans fysiska hälsa föreligger allvarlig psykisk störning. I vissa fall kan vidare ett abstinensstillstånd vara så svårartat att det under en kortare tid måste betecknas som en allvarlig psykisk störning.

En psykisk funktionsnedsättning som beror på åldrande och som tar sig uttryck i s.k. åldersdement beteende kan vara så kraftig att begreppet allvarlig psykisk störning är tillämpligt.

Psykisk utvecklingsstörning räknas också som en psykisk störning, vilken i vissa fall kan anses som allvarlig. Det bör dock påpekas att en allvarlig psykisk störning av sådant slag inte skall kunna föranleda psykiatrisk tvångsvård, om den kan ge rätt till särskilda omsorger enligt lagen (1985:568) om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m.fl.

När det gäller den straffrättsliga terminologin för den krets av lagöverträdare för vilka särskilda regler bör gälla med hänsyn till deras psykiska tillstånd pekas i propositionen på att begreppet "psykisk sjukdom" i LSPV är vidare än begreppet "sinnessjukdom" enligt brottsbalken (BrB) och att en "psykisk abnormitet" enligt LSPV kan föreligga även om den inte utgör en "själslig abnormitet av så djupgående natur, att den måste anses jämförbar med sinnessjukdom" enligt BrB (det straffrättsliga jämförbarhetsbegreppet). Vidare anförs att det i BrB använda begreppet "sinnesslöhet" sedan länge är utmönstrat ur den särskilda vårdlagstiftningen på området. I lagen (1985:568) om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m.fl., liksom den tidigare lagen (1967:940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda, talas i stället om "psykisk utvecklingsstörning" som är ett betydligt mer omfattande begrepp än sinnesslöhet. Det sistnämnda begreppet innebär en kvalificerad form av psykisk utvecklingsstörning.

I propositionen uttalas att den bristande överensstämmelsen mellan den straffrättsliga regleringen och den administrativa vårdlagstiftningen när det gäller de nu aktuella personkategorierna bör undanröjas. Det sägs att den begreppsbyggnad som är avsedd att användas i den nya lagstiftningen om psykiatrisk tvångsvård är väl ägnad att läggas till grund också för den straffrättsliga regleringen. Det sägs vidare att de förändringar i förhållande till gällande rätt som en sådan anpassning innebär också från saklig synpunkt är motiverade. Därvid pekas på att begreppet allvarlig psykisk störning är avsett att ha en något snävare betydelse än det nuvarande

begreppet psykisk sjukdom enligt LSPV men att i förhållande till uttrycket sinnessjukdom i BrB det nya begreppet har en något vidare innebörd.

En viktig konsekvens av att en ny terminologi införs är att det straffrättsliga jämställdhetsbegreppet kan avskaffas. Detta begrepp har utsatts för en omfattande kritik. I propositionen uttalas att, även om det numera sker en mer restriktiv tolkning av begreppet än tidigare, det är en klar fördel att i fortsättningen kunna undvara detta begrepp i lagstiftningen och att en del av de fall som åtminstone tidigare i rättstillämpningen har kommit att omfattas av jämställdhetsbegreppet inte kommer att falla in under uttrycket allvarlig psykisk störning.

Det föreslås sålunda i propositionen att begreppen "sinnessjukdom" och "sinnesslöhet" liksom jämställdhetsbegreppet ersätts med begreppet "allvarlig psykisk störning".

2.2.2 Ny terminologi inom civilrätten

Mitt förslag: Den begreppsbildning rörande personer med psykiska störningar som föreslås för lagstiftningen om den psykiatriska tvångsvården och straffrätten skall användas också inom civilrätten.

Promemorians förslag: Överensstämmer med mitt (se promemorian s. 57 f.).

Remissinstanserna: Förslaget tillstyrks eller lämnas utan erinran av de flesta remissinstanserna. Ett par instanser ställer sig dock tveksamma till förslaget med hänvisning till att det innefattar en utvidgning av den aktuella personkretsen. Några instanser anser att den föreslagna terminologin kan leda till tolkningsproblem och rättsosäkerhet.

Skälen för mitt förslag: Det framstår som angeläget att den terminologi som används för att beskriva den krets av personer för vilka särskilda regler inom civilrättslig lagstiftning gäller med hänsyn till dessa personers psykiska tillstånd anpassas till modernt språkbruk.

I den nyss nämnda propositionen om psykiatrisk tvångsvård, m.m. behandlas den medicinska terminologin inom den psykiatriska tvångsvården. Förslagen i propositionen innebär att uttrycket "psykisk störning" används som beteckning på det grundläggande sjukdomsbegreppet men att detta begrepp kvalificeras genom ordet "allvarlig" när det gäller det medicinska kriteriet för psykiatrisk tvångsvård. Förslagen innebär vidare att denna begreppsbildning också läggs till grund för den straffrättsliga regleringen.

När det gäller de nuvarande civilrättsliga beskrivningarna av den aktuella personkretsen kan dessa något förenklat sägas vara av två slag. Å ena sidan talas om sinnessjuka eller sinnesslöa. Å andra sidan talas om personer med andra själsliga rubbningar eller abnormiteter. Ett begagnande av de uttryck som kommer till användning i den nyss nämnda propositionen skulle innebära att de nuvarande beteckningarna sinnessjukdom och sinnesslöhet ersätts med allvarlig psykisk störning medan sådana

beteckningar som själslig abnormitet eller annan rubbning av själsverksamheten ersätts med psykisk störning.

Typiskt sett innebär detta en viss utvidgning av personkretsen. Allvarlig psykisk störning är således ett något vidare begrepp än sinnessjuk resp. sinnesslö. Likaså omfattar psykisk störning en något vidare krets än uttrycket själslig abnormitet resp. rubbning av själsverksamheten.

Med hänvisning just till att personkretsen utökas har ett par remissinstanser ställt sig tveksamma till förslaget i promemorian att använda uttrycken också i civilrättsliga bestämmelser. Till detta vill jag först framhålla att det inte är självklart att förslaget leder till en förändring i sak. De flesta lagrum som här är aktuella ställer nämligen upp ytterligare villkor för att reglerna om undantag med hänsyn till en persons psykiska tillstånd skall vara tillämpliga. Det kan röra sig om krav på orsakssamband genom att vederbörande på grund av sitt tillstånd skall vara ur stånd att vidta en viss åtgärd eller inse ett visst förhållande. Om i sådana fall reglerna får omfatta personer som har någon form av psykisk störning, behöver denna utvidgning inte leda till att reglerna kommer till användning i fler fall än för närvarande.

I vissa situationer kan det dock bli fråga om en förändring i sak. Men då är förändringen föranledd av en delvis ändrad syn på psykiska sjukdomar och därmed jämställd psykisk abnormitet och syftet är att den aktuella personkretsen skall behandlas enhetligt såväl inom hela den civil- och straffrättsliga lagstiftningen som inom den administrativa vårdlagstiftningen. Det är dessutom en enhetlighet som knyter an till ett internationellt synsätt; socialstyrelsens tidigare nämnda klassificering av psykiska störningar från år 1987 är en svensk version av International Classification of Diseases, Ninth Revision (ICD-9), som utgetts av Världshälsoorganisationen (WHO). Att mot denna bakgrund överväga en egen, annorlunda begreppsbildning för civilrättens del kan enligt min mening inte gärna komma i fråga. Tvärtom ter sig en samordning i sakligt hänseende som påkallad.

Att en samordning terminologiskt framstår som önskvärd behöver knappast särskilt framhållas. I likhet med majoriteten av remissinstanserna kommer jag därför till uppfattningen att den begreppsbildning rörande den aktuella personkretsen som föreslås för den administrativa vårdlagstiftningen och strafflagstiftningen bör användas också inom civilrätten.

Bestämmelser inom civilrätten som innehåller föreskrifter av det aktuella slaget förekommer på skilda håll. I 4 kap. 3 och 5 a §§ föräldrabalken samt i 2 kap. 3 § skadeståndslagen (1972:207) ges särskilda regler för den som är sinnessjuk eller sinnesslö. Som framgått av framställningen i det föregående är begreppet allvarlig psykisk störning avsett att ha en något vidare innebörd än sinnessjukdom. Begreppet allvarlig psykisk störning innefattar också sådana kvalificerade former av psykisk utvecklingsstörning som enligt äldre terminologi betecknas som sinnesslöhet. Detsamma gäller beträffande även andra former av intellektuell funktionsnedsättning som omfattas av begreppet psykisk störning och som kan likställas med

sinnesslöhet. Den nuvarande terminologin i de aktuella paragraferna bör därför ersättas med "allvarlig psykisk störning".

I 4 kap. 5 § föräldrabalken och i 48 § namnlagen (1982:670) talas om psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet av annat slag. Dessa uttryck inrymmer såväl personer med allvarliga psykiska sjukdomar som personer med lättare psykiska störningar. Den nuvarande terminologin bör därför ersättas med beteckningen för det sjukdomsbegrepp som i den förutnämnda propositionen om psykiatrisk tvångsvård, m.m. används som grundläggande, nämligen "psykisk störning". Ett motsvarande utbyte bör göras i 11 kap. 4 § föräldrabalken där särskilda regler gäller vid sjukdom, hämmad förståndsutveckling, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande.

I 10 kap. 4 § och 13 kap. 2 § ärvdabalken, lagen (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under inverkan av rubbad själsverksamhet, lagen (1946:805) med särskilda bestämmelser angående vittne vid vissa rättshandlingar samt 2 kap. 3 § skadeståndslagen (1972:207) finns regler som omfattar - förutom sinnessjuka och sinnesslöa - var och en som över huvud taget lider av en rubbning av själsverksamheten. Som ny term i dessa paragrafer bör därför väljas "psykisk störning".

Detsamma bör gälla i fråga om 17 § skuldebrevslagen (1936:81) och 18 kap. 3 § jordabalken, där det talas om handlande under inflytande av rubbad själsverksamhet.

2.2.3 Ny terminologi inom processrätten

Mitt förslag: Den nya begreppsbildningen i fråga om personer med psykiska störningar skall användas också inom processrätten.

Promemorians förslag: Överensstämmer med mitt (se promemorian s. 64 f.).

Remissinstanserna: Förslaget tillstyrks eller lämnas utan erinran av de flesta remissinstanserna. Ett par instanser har dock, på samma sätt som när det gäller frågan om en ny terminologi inom civilrätten, ifrågasatt förslaget med hänvisning till att det innebär att personkretsen utvidgas. Några instanser anser att den föreslagna terminologin kan leda till tolkningsproblem.

Skälen för mitt förslag: Om terminologin inom straff- och civilrätten ändras i enlighet med vad som har angetts i det föregående, bör det processrättsliga regelverket justeras på motsvarande sätt. Så har också i princip de flesta remissinstanserna sett på saken. De erinringar som har framförts torde förutsätta att den begreppsbildning som är aktuell för lagstiftningen om psykiatrisk tvångsvård och straffrätt inte följs för civilrättens del. Med mitt förslag under föregående avsnitt torde någon annan lösning för processrättens del än som jag nu föreslår inte komma i fråga.

Ändringar behöver göras dels i rättegångsbalken, dels i lagen (1946:819) om upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i utlandet. I rättegångsbalken innehåller 21 kap. 3 § och 46 kap. 15 § särregler för den som är sinnessjuk eller sinnesslö. Som ny term bör nu väljas "allvarlig psykisk störning".

I 5 kap. 1 § samt 36 kap. 4 och 13 §§ rättegångsbalken ges särregler - förutom vid sinnessjukdom och sinnesslöhet - för den som lider av annan rubbning av själsverksamheten. I dessa paragrafer bör som ny term väljas "psykisk störning". Detsamma gäller beträffande 2 § i 1946 års lag, som innehåller en motsvarande beskrivning av den aktuella personkretsen.

2.3 Ikraftträdande m.m.

De föreslagna lagändringarna bör träda i kraft samtidigt med reformen angående psykiatrisk tvångsvård och behandlingen av psykiskt störda lagöverträdare, dvs. den 1 januari 1992.

I promemorian har övergångsbestämmelser föreslagits avseende de nya reglerna om förverkande av rätten till arv, testamente och försäkringsersättning. Där föreslås att 15 kap. 1 § ÄB i dess äldre lydelse fortfarande skall tillämpas om arvlåtaren har avlidit före ikraftträdandet. Vidare föreslås att äldre bestämmelser skall tillämpas i stället för de föreslagna nya reglerna i 100 a § FAL, om den försäkrade har avlidit före ikraftträdandet.

Försäkringsförbundet anser, med hänvisning till skillnaderna mellan de äldre och de nya reglerna, att de nya reglerna i stället skall tillämpas bara när den gärning som lett till döden begåtts efter ikraftträdandet. Jag delar den uppfattningen. Jag återkommer till den lagtekniska utformningen i specialmotiveringen till resp. övergångsbestämmelse.

2.4 Kostnader och resursbehov

De ändringar som föreslås i avsnitt 2.1.3 och 2.1.5 leder till att rätten att ta arv, testamente och försäkringsersättning kommer att förverkas i fler fall än tidigare. I de allra flesta fall kommer den straffrättsliga bedömning som ligger till grund för prövningen av frågan om förverkande att göras inom ramen för ett brottmål.

Den nya bestämmelsen om att förverkande skall kunna underlåtas om det finns synnerliga skäl (se avsnitt 2.1.4) kan däremot antas ge upphov till tvister som måste prövas i domstol. Eftersom huvudregeln skall vara att rätten att ta arv m.m. skall förverkas får det förutsättas att domstolsprövning aktualiseras endast i få fall. För dessa fall erfordras inte någon resursförstärkning till domstolsväsendet.

Motsvarande bedömning kan göras när det gäller de nya reglernas inverkan på försäkringsbolagens skadereglering vid försäkringsfall. Frågan om förverkande av rätten till försäkringsersättning kommer visserligen att aktualiseras i fler fall än tidigare. Som framhållits i avsnitt 2.1.5 bör det

dock inte krävas att försäkringsbolagen själva skall undersöka huruvida det föreligger synnerliga skäl för undantag från huvudregeln. Om försäkringsbolaget möter konkurrerande anspråk vid regleringen av livförsäkringsfall, torde frågan om undantag från huvudregeln i de flesta fall påkalla domstolsprövning. Med hänsyn till det ringa antalet fall finns det inte anledning att anta annat än att de ökade utredningskraven kan tillgodoses inom ramen för befintliga skaderegleringsorganisationer.

De terminologiska ändringar som föreslås i avsnitt 2.2.2 och 2.2.3 kan inte antas medföra några kostnader eller något resursbehov.

3 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i föräldrabalken,
2. lag om ändring i ärvdabalken,
3. lag om ändring i jordabalken,
4. lag om ändring i rättegångsbalken,
5. lag om ändring i lagen (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet,
6. lag om ändring i lagen (1927:77) om försäkringsavtal,
7. lag om ändring i lagen (1936:81) om skuldebrev,
8. lag om ändring i lagen (1946:805) med särskilda bestämmelser angående vittne vid vissa rättshandlingar,
9. lag om ändring i lagen (1946:819) om upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i utlandet,
10. lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207),
11. lag om ändring i namnlagen (1982:670).

Lagrådet har granskat förslagen.

4.1 Allmänt om de föreslagna lagändringarna

De lagbestämmelser som föreslås ändrade är desamma som i promemorian förslag. Ändringarna överensstämmer med vad som föreslås i promemorian utom såvitt avser 15 kap. 1 § ärvdabalken angående förverkande av rätten till arv och testamente och 100 a § FAL angående förverkande av rätt till försäkringsersättning. Vidare föreslås en annan utformning än i promemorian av övergångsbestämmelserna till de nya reglerna om förverkande av rätten att ta arv eller testamente eller att få ut försäkringsersättning. I de övriga bestämmelserna, som avser den nya terminologin för personer med psykiska störningar, har endast redaktionella justeringar gjorts i förhållande till promemorians förslag.

4.2 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

4 kap.

3 §

Makar får *inte* adoptera *annat* än gemensamt. Den ena maken får dock ensam *anta* adoptivbarn, om den andre vistas på okänd ort eller lider av *en allvarlig psykisk störning*. Den ena maken får också *annars* med den andres samtycke adoptera dennes barn eller adoptivbarn eller eget barn.

Enligt paragrafen gäller som huvudregel att makar inte får adoptera annat än gemensamt. Förutom en språklig översyn har den ändringen gjorts att i andra meningens orden "allvarlig psykisk störning" har ersatt den tidigare beskrivningen av sådana psykiska tillstånd hos den ena maken som medför att den andra maken får ensam anta adoptivbarn.

5 §

Den som har fyllt tolv år får inte adopteras utan eget samtycke. Sådant samtycke behövs dock inte, om den som skall adopteras

1. är under sexton år och det skulle skada honom eller henne att bli tillfrågad, eller
2. är varaktigt förhindrad att lämna samtycke på grund av *en psykisk störning* eller på grund av något annat liknande förhållande.

Enligt paragrafen får som regel ett barn som har fyllt tolv år inte adopteras mot dess vilja. Andra punkten i andra stycket har fått en delvis ny lydelse. Uttrycket psykisk störning har ersatt den tidigare beskrivningen av de psykiska tillstånd som medför att samtycke av den som skall adopteras kan undvaras.

Den som inte har fyllt arton år får ej adopteras utan föräldrarnas samtycke. Moderns samtycke skall ha lämnats sedan hon har återhämtat sig tillräckligt efter nedkomsten. Vid adoption av någon annans adoptivbarn skall i stället samtycke inhämtas från barnets adoptivföräldrar eller, om en adoptivförälder är gift med någon av barnets föräldrar, från båda dessa makar.

Samtycke enligt första stycket behövs ej av den som *lider av en allvarlig psykisk störning* eller är utan del i vårdsnaden eller på okänd ort. Är detta fallet beträffande var och en av dem som enligt första stycket skall samtycka till adoptionen, skall i stället samtycke inhämtas från barnets förmyndare.

Paragrafen innehåller regler om samtycke från föräldrarnas sida till adoption. Den ändring som har skett i andra stycket är att orden "allvarlig psykisk störning" har ersatt den tidigare beskrivningen av de psykiska tillstånd vid vilka samtycke inte krävs.

11 kap.

4 §

Om någon på grund av sjukdom, *psykisk störning*, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, skall rätten, om det behövs, förordna god man för honom eller henne. Förordnande får inte meddelas utan samtycke av den för vilken god man skall utses, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas.

Paragrafen anger förutsättningarna för förordnande av god man i vissa situationer. Den ändring som har skett är att "psykisk störning" har ersatt det tidigare uttrycket hämmad förståndsutveckling. Begreppet psykisk störning omfattar en större personkrets än begreppet hämmad förståndsutveckling. Den praktiska betydelsen av detta minskas dock avsevärt av det faktum att psykisk störning ofta utgör sjukdom eller försvagat hälsotillstånd och således redan tidigare omfattas av bestämmelsen.

4.3 Förslaget till lag om ändring i ärvdabalken

10 kap.

4 §

Till testamentsvittne får inte tas den som är under femton år eller på grund av *en psykisk störning* saknar insikt om betydelsen av vittnesbeträffelsen, *inte* heller testators make eller den som *står* i rätt upp- eller nedstigande *släktskap* eller svågerlag *till honom* eller är hans syskon.

Ingen får tas till vittne vid förordnande till honom själv, hans make eller någon som *står* i sådant *släktskap* eller svågerlag *till honom* som nyss är sagt. Förordnande att vara testamentsexekutor medför dock *inte* hinder att vara vittne.

Åberopas testamentsvittne till bevis i rättegång, gäller vad i rättegångsbalken är stadgat om sådant bevis.

Paragrafen innehåller behörighetsregler för testamentsvittnen. Förutom en språklig översyn har den ändringen skett att uttrycket "psykisk störning" har ersatt den tidigare beskrivningen av de psykiska tillstånd som medför hinder att vara testamentsvittne.

13 kap.

2 §

Ett testamente gäller inte, om det har upprättats under påverkan av en psykisk störning.

Den ändring - förutom språkliga justeringar - som har gjorts i paragrafen är att den nuvarande beskrivningen av det psykiska tillstånd som kan medföra ogiltighet har ersatts med "psykisk störning".

15 kap.

1 §

Den som genom brott uppsåtligt har dödat någon får inte ta arv eller testamente efter denne. Är den dödade arvinge eller testamentstagare efter någon annan, får gärningsmannen inte bättre rätt till arv eller testamente efter denne än om den dödade hade levat.

Vad som sägs i första stycket gäller även när någon annans har orsakat någon annans död genom en uppsåtlig gärning som innefattat våld på den dödades person och utgjort brott för vilket lindrigare straff än fängelse i ett år inte är föreskrivet. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Vad som sägs i första och andra styckena gäller inte, om gärningsmannen var under femton år.

Vad som sägs i första och andra styckena gäller inte heller, om det föreligger synnerliga skäl däremot med hänsyn till gärningens beskaffenhet. Vid bedömningen av om det med hänsyn till gärningens beskaffenhet föreligger synnerliga skäl skall också beaktas,

- 1. om gärningsmannen begick gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning, eller*
- 2. om gärningsmannen var under arton år och hans handlande stod i samband med uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga hos honom.*

Första stycket

Första stycket innehåller de grundläggande reglerna om förverkande av rätt att ta arv eller testamente. Det motsvarar förutvarande första och andra styckena. Ändringarna är av språklig och redaktionell art. Någon saklig ändring är inte avsedd.

Andra stycket

Bestämmelserna i andra stycket är nya. De innebär att reglerna i första stycket om förverkande av rätt att ta arv eller testamente skall gälla även den som - utan avsikt att döda - begått vissa andra uppsåtliga brott.

Det krävs därvid till en början att dödsfallet har orsakats genom den brottsliga gärningen och att denna innefattat våld på den avlidnes person. Som framgår av sista meningen jämföras försättande i vanmakt eller annat sådant tillstånd med våld på person. Om gärningen i stället för våld innefattat hot, blir bestämmelsen om förverkande inte tillämplig.

Det ställs inte krav på att gärningsmannen skall ha varit oaktsam med avseende på dödsfallet. I de allra flesta fall torde gärningsmannen lagföras för det uppsåtliga våldsbrottet i kombination med brottet vållande till annans död. Frågan om gärningsmannens arvsrätt skall förverkas är dock inte beroende av om gärningsmannen bedöms ha orsakat dödsfallet genom oaktsamhet. Däremot skall dödsfallet vara en adekvat följd av den uppsåtliga våldsgärningen.

Vidare krävs att fängelse i lägst ett år skall vara föreskrivet för brottet. Detta betyder att bestämmelsen kommer att omfatta bara vissa brott, nämligen *grov misshandel samt sådana former av våldtäkt, grov våldtäkt, rån och grovt rån* som innefattar våld på person eller försättande i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Genom kravet på att gärningen skall utgöra brott blir bestämmelsen inte tillämplig på gärningar som utövas i nöd eller nödvärn. Med hänsyn till brottens karaktär torde den frågan i praktiken aktualiseras endast när det gäller grov misshandel.

Arvsrätten förverkas omedelbart på grund av denna och övriga bestämmelser i paragrafen. Det fordras inte att gärningsmannen blir dömd för brottet. I ett tvistemål om bättre rätt till arv kan domstolen sålunda i domskälen fastställa att arvingen gjort sig skyldig till sådan brottslig gärning som här avses.

Vad som här sagts om förverkande av arvsrätt är tillämpligt även på rätt enligt testamente.

Enligt första stycket andra meningen får den som genom brottslig gärning uppsåtligen dödat någon som är arvinge eller testamentsstagare efter någon annan inte bättre rätt till arv än om den dödade levte. Genom hänvisningen i andra stycket till första stycket kommer regeln i första stycket andra meningen att gälla även sådana fall där arvingens eller testamentsstagarens död orsakats genom sådant våldsbrott som avses i andra stycket.

Tredje stycket

Det nuvarande undantaget för barn under 15 år har tagits in i ett nytt tredje stycke.

Fjärde stycket

I fjärde stycket finns den nya regeln om att arvsrätten inte förverkas, om det föreligger synnerliga skäl. Som framhållits i den allmänna motiveringen (se avsnitt 2.1.4) är bestämmelsen avsedd att tillämpas

mycket restriktivt. Det är fråga om en undantagsregel för exceptionella fall.

Huruvida synnerliga skäl föreligger eller ej skall bedömas med hänsyn till gärningens beskaffenhet. Därvid skall beaktas också vissa omständigheter hänförliga till gärningsmannens person som kan ha påverkat dennes handlande. Dessa omständigheter skall dock inte tillmätas någon självständig betydelse. Endast i förening med gärningens särskilda beskaffenhet kan de motivera att arvsrätten inte förverkas. I ett sådant fall behöver dock gärningen inte ha en lika exceptionell karaktär som om gärningens beskaffenhet ensam skall leda fram till bedömningen att det föreligger synnerliga skäl.

Det är alltså i första hand *gärningens beskaffenhet* som kan föranleda att arvsrätten inte förverkas. Det är här fråga om en bedömning av själva gärningen med bortseende från gärningsmannens person.

Har gärningsmannen uppsåtligen dödat arvlåtaren, bör han få behålla arvsrätten endast om det föreligger mycket starkt förmildrande omständigheter. Sådana omständigheter kan föreligga i vissa fall av s.k. barmhärtighetsmord, dvs. att någon dödar t.ex. en nära anhörig, som ligger obotligt sjuk, för att göra slut på dennes plågor.

Ett annat fall där mycket starka förmildrande omständigheter kan göra sig gällande är om brottet utgör en reaktion på långvariga och allvarliga trakasserier, t.ex. av sexuellt natur, som arvlåtaren utsatt gärningsmannen för.

Genom den nya bestämmelsen i paragrafens andra stycke vidgas tillämpningsområdet för reglerna om förverkande till andra brott än mord och dråp. Med hänsyn till brottens olika svårhet får utrymmet för synnerliga skäl anses vara något större vid sådana brott som avses i andra stycket (t.ex. grov misshandel) än vid uppsåtligt dödande.

Typen av delaktighet i den brottsliga gärningen bör också beaktas. Som framgår av 3 § i detta kapitel kan även annan medverkan i brottet än gärningsmannaskap utlösa förverkande. Har arvingen medverkat endast i mindre mån till ett sådant brott som avses i andra stycket av förevarande paragraf, kan detta utgöra skäl för en mildare bedömning när det gäller hans möjligheter att få behålla arvsrätten. Föreligger en nödvärnsituation utan att ansvarsfrihet inträder, kan någon gång omständigheterna ändå vara sådana att arvsrätten inte bör förverkas.

Vid prövningen av frågan huruvida gärningen är så beskaffad att det föreligger synnerliga skäl att inte förverka arvsrätten skall betydelse tillmätas också två slag av omständigheter som är hänförliga till gärningsmannens person och som har inverkat på gärningen.

Här nämns först att gärningsmannen har begått gärningen under påverkan av en *allvarlig psykisk störning*. Innebörden av begreppet allvarlig psykisk störning har behandlats i avsnitt 2.2.1 i den allmänna motiveringen. För att den psykiska störningen skall beaktas vid bedömningen av om gärningsmannen skall vara bevarad vid sin arvsrätt krävs det ett or-

sakssamband mellan störningen och den brottsliga gärning som har lett till arvlåtarens död.

Att den psykiska störningen har utlöst den brottsliga gärning som är orsak till arvlåtarens död utgör dock inte i sig ett tillräckligt skäl för att förverkande skall underlåtas. Starkt förmildrande omständigheter med hänsyn till gärningens beskaffenhet måste också föreligga. Att en gärningsman som är psykiskt störd kan ha särskilt svårt att kontrollera sitt beteende kan dock inverka vid den samlade bedömningen av omständigheterna. Så kan vara fallet om gärningsmannen blivit allvarligt provocerad till handlingen eller om gärningen till följd av andra omständigheter än den psykiska störningen har ett lägre straffvärde än normalfallet av det aktuella brottet. Den psykiska störningens art och grad får därvid tillmätas betydelse. En djupgående psykisk sjukdom med kraftiga störningar i gärningsmannens verklighetsuppfattning kan i förening med förmildrande omständigheter hänförliga till gärningen utgöra synnerliga skäl. Däremot bör missbruksrelaterade psykiska störningar i allmänhet inte tillmätas någon betydelse.

Det bör påpekas att uppsåtsbedömningen skall göras i princip på samma sätt när det gäller gärningsmän som är psykiskt störda som när det gäller dem som är normala. Som hovrätten över Skåne och Blekinge har påpekat under remissbehandlingen utesluter detta inte att uppsåtsbedömningen kan få en speciell prägel då gärningen har begåtts av en psykiskt störd person. Om uppsåtsrekvisitet inte är uppfyllt, är gärningen inte brottslig. Då blir inte heller reglerna om förverkande tillämpliga.

Det andra slaget av omständigheter som - i förening med gärningens beskaffenhet - kan medföra att det skall anses föreligga synnerliga skäl att inte förverka arvsrätten är att gärningsmannen var *under 18 år* och hans handlande stod i samband med uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga hos honom. I paragrafens tredje stycke undantas barn under 15 år från reglerna om förverkande. Ungdomar som har fyllt 15 år är däremot underkastade huvudregeln om förverkande. Det kan dock finnas skäl att i särpräglade fall ta viss hänsyn till om uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga hos en ung gärningsman har påverkat hans handlande. Som exempel kan tänkas att den unge vid ett familjegräl försätts i en situation som han inte har tillräcklig mognad för att kunna bemästra på samma sätt som en vuxen person. För denna bedömningsgrund gäller dock en absolut åldersgräns vid 18 år.

Uppräkningen av de faktorer som kan utgöra synnerliga skäl är uttömmande. Det finns alltså inte utrymme för att beakta t.ex. gärningsmannens ekonomiska förhållanden vid bedömningen av om det föreligger synnerliga skäl.

För att undantag från huvudregeln om förverkande skall göras måste det i det särskilda fallet ha förekommit omständigheter som med betydande styrka talar för att arvsrätten inte skall vara förverkad.

Bevisbördan för sådana omständigheter som här avses vilar på gärningsmannen.

Prop. 1990/91:194

Om det föreligger synnerliga skäl, behåller gärningsmannen sin arvsrätt i full utsträckning.

3 §

Vad som sägs i 1 och 2 §§ om den som har begått ett brott gäller också var och en som har medverkat till brottet såsom sägs i 23 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken.

Ändringarna är av enbart språklig karaktär.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.
2. Har gärningen begåtts före ikraftträdandet, skall 15 kap. 1 § i dess äldre lydelse fortfarande tillämpas.

Punkt 1

De nya bestämmelserna träder i kraft samtidigt med den i prop. 1990/91:58 föreslagna nya lagstiftningen om psykiatrisk tvångsvård och behandlingen av psykiskt störda lagöverträdare.

Punkt 2

Eftersom det är gärningen som utgör grunden för förverkande bör de nya reglerna gälla endast handlingar som begås efter ikraftträdandet.

4.4 Förslaget till lag om ändring i jordabalken

18 kap.

3 §

Bestämmelserna i 1 och 2 §§ äger ej tillämpning, om

1. handling på vilken äganderätten grundats är förfalskad eller på rätte ägarens vägnar utfärdad av någon som saknade behörighet därtill eller är ogiltig såsom tillkommen under sådant tvång som avses i 28 § lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område,

2. rätte ägaren, när han utfärdade den handling på vilken äganderätten grundats, var i konkurs eller omyndig eller handlade under påverkan av en psykisk störning eller inte hade rådighet över den fasta egendomen på grund av att en förvaltare enligt föräldrabalken var förordnad för honom,

3. förvärvet enligt lag är ogiltigt, enär det icke skett i föreskriven form eller med iakttagande av andra föreskrivna villkor eller med samtycke av någon vars rätt beröres eller med stöd av tillstånd eller annan åtgärd av domstol eller annan myndighet.

Paragrafen innehåller regler om att godtrosförvärv i vissa fall inte skall kunna ske. Den ändring som har gjorts är att i andra punkten orden "psykisk störning" har ersatt den tidigare beskrivningen av de psykiska tillstånd som där avses.

4.5 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

5 kap.

1 §

Förhandling vid domstol skall vara offentlig.

Kan det antagas att vid förhandling kommer att förebringas uppgift, för vilken hos domstolen gäller sekretess som avses i sekretesslagen (1980:100), må rätten, om det bedömes vara av synnerlig vikt att uppgiften ej röjes, förordna att förhandlingen i vad den angår uppgiften skall hållas inom stängda dörrar. Även i annat fall må förhandling hållas inom stängda dörrar, om sekretessen gäller enligt 7 kap. 22 §, 8 kap. 17 § eller 9 kap. 15 eller 16 § sekretesslagen eller, i vad avser domstolsförhandling under förundersökning i brottmål eller därmed likställt mål eller ärende, enligt 5 kap. 1 § eller 9 kap. 17 § samma lag. Förhandling skall alltid hållas inom stängda dörrar, om sekretessen gäller enligt 9 kap. 3 § andra stycket samma lag och det skulle strida mot avtal som avses där att uppgiften röjes vid förhandlingen.

Förhör med den som är under femton år eller lider av *en psykisk störning* får hållas inom stängda dörrar.

Är eljest för särskilt fall föreskrivet, att förhandling må hållas inom stängda dörrar, vare det gällande.

Paragrafen innehåller regler om offentlighet vid domstolsförhandling. Den ändring som har gjorts är att i tredje stycket orden "psykisk störning" har ersatt den tidigare beskrivningen av det psykiska tillstånd hos en förhörsperson vid vilket förhandling får hållas inom stängda dörrar.

21 kap.

3 §

Vid sin talans förberedande och utförande må den misstänkte biträdas av försvarare.

Försvare utses av den misstänkte. Är den misstänkte under aderton år eller *lider han av en allvarlig psykisk störning*, utses försvarare av den som har vårdnaden om honom. Har den misstänkte för sig ställt rättegångsombud, anses ombudet som försvarare.

En person får inte vara försvarare, om han har eller har haft uppdrag åt den misstänkte eller ekonomiska förbindelser med denne och omständigheterna är ägnade att minska förtroendet för hans förmåga att iaktta vad som åligger en försvarare enligt 7 § första stycket. Om försvarare gäller i övrigt 12 kap. 2-5 §§ samt 6 § andra stycket.

Paragrafen innehåller regler om försvarare för den misstänkte. Den ändring som har gjorts är att i andra stycket orden "allvarlig psykisk störning" har ersatt den tidigare beskrivningen av det psykiska tillstånd

hos den misstänkte vid vilket försvarare skall utses av någon annan än den misstänkte.

Hovrätten över Skåne och Blekinge har under remissbehandlingen av promemorian påpekat att uttrycket vårdnad i andra stycket när det gäller någon som inte är underårig i vart fall numera kan synas mindre lämpligt. Denna fråga får emellertid behandlas i annat sammanhang.

36 kap.

4 §

Är den som åberopas till vittne under femton år eller lider han av *en psykisk störning*, prövar rätten med hänsyn till omständigheterna, om han får höras som vittne.

Paragrafen innehåller regler om behörighet att vittna. Den ändring som har gjorts är att orden "psykisk störning" har ersatt den tidigare beskrivningen av det psykiska tillstånd hos den som åberopas som vittne vid vilket rätten får pröva om vederbörande skall höras som vittne. Därutöver har en mindre språklig ändring skett.

36 kap.

13 §

Ed får inte avläggas av

1. den som är under femton år; eller
2. den som på grund av *en psykisk störning* befinns sakna erforderlig insikt om betydelsen av ed.

Ej heller må i brottmål ed avläggas av någon den tilltalade närstående, som avses i 3 §.

Paragrafen innehåller regler om att ed inte får avläggas av vissa personer. Förutom en språklig översyn har den ändringen gjorts att i första stycket andra punkten orden "psykisk störning" har ersatt den tidigare beskrivningen av sådana psykiska tillstånd som medför hinder mot att avlägga ed.

46 kap.

15 §

Uteblir den tilltalade från rättegångstillfälle för huvudförhandling eller inställer han sig genom ombud då han har förelagts att infinna sig personligen, skall rätten förelägga nytt vite eller förordna, att han skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

Kan saken utredas tillfredsställande, får målet avgöras trots att den tilltalade har inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit, om

1. det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening,

2. den tilltalade, sedan stämning delgetts honom, har avvikit eller håller sig undan på sådant sätt att han inte kan hämtas till huvudförhandlingen eller

3. den tilltalade lider av *en allvarlig psykisk störning* och hans närvaro på grund därav inte är nödvändig.

I fall som avses i andra stycket 1 får fängelse ådömas endast om den tilltalade tidigare har uteblivit från ett rättegångstillfälle för huvudförhandling i målet eller då har inställt sig endast genom ombud. Har åtalet efter det tidigare rättegångstillfället utvidgats till att avse ytterligare gärning, får fängelse ådömas endast om anledning fanns att döma till fängelse för de gärningar som åtalet avsåg innan det utvidgades.

Med de påföljder som anges i andra stycket 1 skall likställas förordnanden enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 brottsbalken. Detta gäller dock inte, om i samband med förordnandet villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff skall förklaras förverkad i fråga om en strafftid som överstiger tre månader.

I fall som avses i andra stycket 2 får målet avgöras även om den tilltalade inte har delgetts kallelse till förhandlingen.

Rättegångsfrågor får avgöras trots att den tilltalade har uteblivit.

Paragrafen innehåller regler om avgörande av mål när den tilltalade inställt sig endast genom ombud eller uteblivit. Den ändring som har gjorts är att i andra stycket tredje punkten orden "allvarlig psykisk störning" har ersatt den tidigare beskrivningen av det psykiska tillstånd hos den tilltalade som medför att hans närvaro inte krävs.

4.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet

Lag (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under *påverkan* av *en psykisk störning*

Ett avtal som någon har ingått under påverkan av en psykisk störning är ogiltigt. Var och en skall då lämna tillbaka vad han har tagit emot eller, om det inte kan ske, betala ersättning för dess värde. Om inte annat följer av andra stycket är dock den som har ingått avtal i sådant sinnessillstånd inte skyldig att betala ersättning i vidare mån än vad han mottagit använts till skäligen underhåll eller annars befinns ha medfört nytta för honom.

Var den, med vilken avtalet slöts, i god tro, äge han rätt att i den omfattning som prövas skälig, utbekomma ersättning för den förlust som föranletts av avtalet.

Lagen innehåller regler om avtal som slutits under påverkan av vissa psykiska tillstånd. Förutom en språklig översyn av första stycket har den ändringen gjorts att orden "psykisk störning" har ersatt den tidigare beskrivningen av det psykiska tillstånd som avses.

20 a §

I 100 a § finns bestämmelser om förlust av rätt till ersättning från livförsäkring i vissa fall. I den mån dessa bestämmelser är tillämpliga, gäller de i stället för bestämmelserna i 18-20 §§.

Paragrafen, som är ny, har ett informativt syfte. Den hänvisar till de likaså nya bestämmelserna om förverkande av rätt till ersättning från livförsäkring i 100 a §.

100 a §

Om någon genom brott uppsåtligen har dödat försäkringstagaren, den försäkrade eller en förmånstagare, gäller bestämmelserna i 15 kap. ärvdabalken om förlust av rätt att ta arv eller testamente för gärningsmannens rätt till försäkringen eller försäkringsersättningen.

Vad som sägs i första stycket gäller även när någon annars har orsakat försäkringstagarens, den försäkrades eller en förmånstagers död genom en uppsåtlig gärning som innefattat våld på den dödades person och utgjort brott för vilket lindrigare straff än fängelse i ett år inte är föreskrivet. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Vad som sägs i första och andra styckena om den som har begått ett brott gäller också var och en som har medverkat till brottet såsom sägs i 23 kap. 4 och 5 §§ brotsbalken.

Paragrafen är ny.

Första stycket

Bestämmelserna i första stycket skall tillämpas om en förmånstagare dödar den försäkrade eller en förmånstagare som har bättre rätt än han själv. Om han dödar den försäkrade, mister han all rätt till försäkringen. Är det en förmånstagare han dödar, förlorar han den rätt han skulle ha vunnit genom förmånstagarens död.

Följden av att en förmånstagare har förverkat sin rätt till försäkringsersättning blir beroende av förmånstagarförordnandets utformning. En vanlig form av förmånstagarförordnande är att försäkringstagaren har satt in sin make som förmånstagare i första hand och sina bröstarvingar i andra hand. Om försäkringstagaren dödas av sin make, blir följden vid ett sådant förordnande att försäkringstagarens bröstarvingar får rätten till försäkringsersättningen. Om gärningsmannen var insatt som ende förmånstagare, får förordnandet anses ha förfallit i likhet med vad som gäller enligt 106 § FAL i fall förmånstagaren avlidit före försäkringstagaren. Utfallande försäkringsbelopp torde då komma att ingå i kvarlåtenskapen efter försäkringstagaren och blir föremål för bodelning och arv på samma sätt som egendomen i övrigt. Om gärningsmannen skulle vara arvinge eller testamentstagare, träder reglerna i ÄB in och hindrar gärningsmannen från att arva eller ta testamente efter den avlidne. Är

gärningsmannen den avlidnes make blir regeln i 12 kap. 2 § andra stycket äktenskapsbalken tillämplig vid bodelningen.

Om en förmånstagare dödar en annan förmånstagare som har bättre rätt än han själv, mister gärningsmannen sin rätt till försäkringsbeloppet i den utsträckning som följer av 15 kap. ÄB. Det innebär - som nyss har sagts - att gärningsmannen mister den rätt han annars skulle ha kunnat vinna genom den andra förmånstagarens död. Om t.ex. förmånstagarförordnandet gäller med lika rätt för A och B och A dödar B, går han därmed miste om möjligheten att få också B:s andel av försäkringsbeloppet; däremot har han kvar sin ursprungliga rätt till hälften av beloppet.

Bestämmelsen i första stycket är vidare tillämplig om en försäkringstagare, som har tagit en försäkring på annans liv, dödar den försäkrade. Försäkringstagaren mister då all rätt till försäkringen. Om det i ett sådant fall inte finns något förmånstagarförordnande för annan, behöver försäkringsbolaget inte betala ut försäkringsbeloppet.

I allmänhet är tiden för utbetalningen av försäkringsbeloppet beroende av försäkringstagarens död. Det finns dock fall där det inte föreligger något samband mellan dennes dödsfall och förfallotiden. Försäkringen kan vara tagen på någon annans liv än försäkringstagarens eller den kan vara tagen på dennes liv under sådana villkor att försäkringsbeloppet inte skall betalas ut i samband med dödsfallet utan först senare. Om försäkringstagaren i sådana fall avlider innan beloppet förfallit till betalning, övergår enligt 110 § FAL den rätt som förut tillkommit försäkringstagaren till den som är insatt som förmånstagare till försäkringen. Om det är förmånstagararen som har dödat försäkringstagaren, blir emellertid regeln i förevarande paragrafs första stycke tillämplig. Förmånstagararen har då alltså förverkat sin rätt till försäkringen. Om förmånstagararen i stället dödat en annan förmånstagare med bättre rätt än han själv, gäller vad som sagts tidigare även vid denna typ av försäkring.

I övrigt kan hänvisas till specialmotiveringen till 15 kap. 1 § ÄB.

Andra stycket

Bestämmelserna motsvarar de nya reglerna i 15 kap. 1 § andra stycket ÄB om förverkande av arv i fall då dödsfallet orsakats genom något annat våldsbrott än mord och dråp. Vad som sägs i specialmotiveringen till reglerna i ÄB är tillämpligt även i fråga om förverkande av rätt till försäkring enligt förevarande stycke.

Tredje stycket

Bestämmelsen motsvarar regeln i 15 kap. 3 § ÄB.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

Punkt 1

De nya bestämmelserna träder i kraft samtidigt med den i prop. 1990/91:58 föreslagna nya lagstiftningen om psykiatrisk tvångsvård och behandlingen av psykiskt störda lagöverträdare.

Punkt 2

På grund av reglernas karaktär bör tidpunkten för gärningen vara avgörande för frågan om de nya bestämmelserna skall tillämpas. Endast om gärningen har begåtts efter ikraftträdandet skall de nya bestämmelserna tillämpas.

4.8 Förslaget till lag om ändring i lagen (1936:81) om skuldebrev

17 §

Även om en ny borgenär är i god tro, får gäldenären mot honom göra gällande att skuldebrevet är förfalskat, att det på gäldenärens vägnar har utfärdats av någon som saknade behörighet till det eller att det är ogiltigt på grund av att det har kommit till under sådant tvång som anges i 28 § lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättsens område.

Vidare får gäldenären även mot en godtroende borgenär göra gällande att skuldebrevet har utfärdats av någon som var omyndig eller handlade under *påverkan* av *en psykisk störning* eller inte hade rätt att utfärda skuldebrevet på grund av att en förvaltare enligt föräldrabalken var förordnad för honom.

Slutligen får gäldenären även mot en godtroende borgenär åberopa att skuldebrevet har dödats eller att betalning har fullgjorts genom att fordringsbeloppet har satts ned i allmänt förvar eller att borgenären på grund av preskription eller proklama har förlorat sin talan eller att skuldförhållandet har ändrats genom tvångsackord.

Paragrafen innehåller regler om omständigheter som kan medföra att ett skuldebrev är ogiltigt även mot en godtroende borgenär. Den ändring som har gjorts är att orden "psykisk störning" har ersatt den tidigare beskrivningen av det psykiska tillstånd hos utfärdaren som kan leda till ogiltighet.

4.9 Förslaget till lag om ändring i lagen (1946:805) med särskilda bestämmelser angående vittne vid vissa rättshandlingar

Erfordras enligt lag, att avtal eller annan rättshandling *företas* eller eljest bekräftas med vittne *får* som sådant vittne *inte* godkännas den, mot vilken rättshandlingen skall *företas*, *inte* heller den, som är under femton år eller som på grund av *en psykisk störning* saknar insikt om betydelsen av sådan bekräftelse. Vad som sagts nu gäller även när vid köp, byte eller gåva av fast egendom eller tomträtt överlåtarens underskrift på fångeshandlingen *styrks* av vittne.

Har till vittne tagits någon, som enligt vad nu sagts ej är behörig, vare hans vittnesbekräftelse utan verkan.

Om testamentsvittne är särskilt stadgat.

Paragrafen reglerar behörighetsvillkoren för vittnen vid vissa rättshandlingar. Förutom en språklig översyn har den ändringen gjorts att orden "psykisk störning" har ersatt den tidigare beskrivningen av de psykiska tillstånd som utgör hinder mot att vara vittne.

4.10 Förslaget till lag om ändring i lagen (1946:819) om upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i utlandet

2 §

Ed får inte avläggas av den som är under femton år, eller av den som på grund av *en psykisk störning* *befinns* sakna erforderlig insikt om edens betydelse.

Paragrafen innehåller regler om vem som får avlägga ed. Den ändring som har gjorts är att orden "psykisk störning" har ersatt den tidigare beskrivningen av det psykiska tillstånd vid vilket rätten skall pröva om vederbörande får avlägga ed.

4.11 Förslaget till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)

2 kap.

3 §

Den som vållar person- eller sakskada under *påverkan* av *en allvarlig psykisk störning* skall ersätta skadan i den mån det är skäligt med hänsyn till hans sinnestillstånd, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter. Detsamma gäller om någon vållar sådan skada under *påverkan* av *en annan psykisk störning* och *störningen inte* är självförvållad och tillfällig.

Paragrafen innehåller regler om skadeståndsansvar för personer med psykiska avvikelser. Den ändring som har gjorts är att orden "allvarlig psykisk störning" resp. "psykisk störning" har ersatt den tidigare beskrivningen av de psykiska tillstånd som avses.

48 §

För den som är under 18 år görs anmälan eller ansökan i mål eller ärenden enligt denna lag av barnets vårdnadshavare. Har barnet fyllt 12 år får sådan anmälan eller ansökan göras utan barnets samtycke endast om barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke på grund av *en psykisk störning* eller på grund av något annat liknande förhållande.

Paragrafen innehåller regler om samtycke av barn vid anmälan eller ansökan om ändring av barnets namn. Den ändring som har gjorts är att orden "psykisk störning" har ersatt den tidigare beskrivningen av de psykiska tillstånd vid vilka samtycke inte krävs.

5 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att anta förslagen till

1. lag om ändring i föräldrabalken,
2. lag om ändring i ärvdabalken,
3. lag om ändring i jordabalken,
4. lag om ändring i rättegångsbalken,
5. lag om ändring i lagen (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet,
6. lag om ändring i lagen (1927:77) om försäkringsavtal,
7. lag om ändring i lagen (1936:81) om skuldebrev,
8. lag om ändring i lagen (1946:805) med särskilda bestämmelser angående vittne vid vissa rättshandlingar,
9. lag om ändring i lagen (1946:819) om upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i utlandet,
10. lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207),
11. lag om ändring i namnlagen (1982:670).

6 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslår riksdagen att anta de förslag som föredraganden lagt fram.

Sammanfattning av departementspromemorian (Ds 1990:75) Förverkande av rätt att ta arv m.m.

I denna promemoria behandlas två frågor.

Den första handlar om *förverkande av rätt att ta arv eller testamente eller att få försäkringsersättning*.

I 15 kap. ärvdabalken (ÄB) finns regler om förverkande av arv och testamente. Dessa regler innebär bl.a. att den som genom brottslig gärning uppsåtligen har dödat någon har förverkat sin rätt att ta arv eller testamente efter den avlidne (15 kap. 1 § första stycket ÄB). Det görs dock undantag för det fallet att gärningsmannen var under 15 år eller handlade under inflytande av en sådan allvarlig psykisk störning som utgör grund för straffrättslig särbehandling (15 kap. 1 § tredje stycket).

Enligt lagen (1927:77) om försäkringsavtal (FAL) gäller liknande regler i fråga om gärningsmannens rätt till försäkringsersättning med anledning av dödsfallet (se 18 och 19 §§ FAL).

Förverkandereglerna i 15 kap. ÄB tillämpas också på gärningsmannens rätt att vid bodelning i egenskap av efterlevande make få del i den avlidnes giftorättsgods liksom beträffande hans rätt att då begära att som sin andel vid bodelningen få behålla sitt giftorättsgods (se 12 kap. 2 § andra stycket äktenskapsbalken). Enligt lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem gäller motsvarande för en efterlevande sambos rätt till del i den avlidna sambons egendom (se 12 § tredje stycket i den lagen).

I promemorian föreslås att de nu berörda reglerna ändras i två avseenden. För det första skall gärningsmannens rätt att ta arv eller testamente eller att få försäkringsersättning förverkas också när han utan uppsåt att döda orsakar någons död genom ett uppsåtligt och allvarligt våldsbrott. För det andra begränsas undantaget för psykiskt störda så att det skall krävas synnerliga skäl för att gärningsmannen skall få behålla sin rätt att ta arv eller testamente eller att få försäkringsersättning. De föreslagna ändringarna får full effekt också på de berörda reglerna om bodelning i äktenskapsbalken och lagen om sambors gemensamma hem.

Den andra frågan som behandlas i promemorian gäller den *begreppsbildning rörande personer med psykiska störningar som förekommer inom civilrätten*. I promemorian föreslås att den begreppsbildning rörande den aktuella personkretsen som enligt en lagrådsremiss med förslag till ny lagstiftning om psykiatrisk tvångsvård och behandlingen av psykiskt störda lagöverträdare är avsedd att komma till användning inom den lagstiftningen får komma till användning också inom civilrätten och processrätten. Det betyder att uttrycket "psykisk störning" används som grundläggande sjukdomsbegrepp men att detta begrepp kvalificeras med ordet "allvarlig" i vissa fall.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1992.

1 Förslag till

Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs att 4 kap. 3, 5 och 5 a §§ och 11 kap. 4 § föräldrabalken¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap.

3 §

Makar *må* ej adoptera *annorledes* än gemensamt. *Dock må* ena maken ensam *antaga* adoptivbarn, *där* den andre vistas å okänd ort eller *är sinnessjuk eller sinnesslö, ävensom eljest* med den andres samtycke adoptera dennes barn eller adoptivbarn eller *ock* eget barn.

Makar *får inte* adoptera *annat* än gemensamt. *Den* ena maken *får dock* ensam *anta* adoptivbarn, *om* den andre vistas på okänd ort eller *lider av en allvarlig psykisk störning*. *Den ena maken får också annars* med den andres samtycke adoptera dennes barn eller adoptivbarn eller eget barn.

5 §

Den som har fyllt tolv år får inte adopteras utan eget samtycke.

Sådant samtycke behövs dock inte, om den som skall adopteras

1. är under sexton år och det skulle skada honom eller henne att bli tillfrågad, eller

2. är varaktigt förhindrad att lämna samtycke på grund av *psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet av annat slag* eller på grund av något annat liknande förhållande.

Sådant samtycke behövs dock inte, om den som skall adopteras

1. är under sexton år och det skulle skada honom eller henne att bli tillfrågad, eller

2. är varaktigt förhindrad att lämna samtycke på grund av *psykisk störning* eller på grund av något annat liknande förhållande.

¹Balken omtryckt 1983:485.

5a §

Den som inte har fyllt 18 år får ej adopteras utan föräldrarnas samtycke. Moderns samtycke skall ha lämnats sedan hon har återhämtat sig tillräckligt efter nedkomsten. Vid adoption av någon annans adoptivbarn skall i stället samtycke inhämtas från barnets adoptivföräldrar eller, om en adoptivförälder är gift med någon av barnets föräldrar, från båda dessa makar.

Samtycke enligt första stycket behövs ej av den som är *sinnessjuk, sinnesslö*, utan del i vårdnaden eller på okänd ort. Är detta fallet beträffande var och en av dem som enligt första stycket skall samtycka till adoptionen, skall i stället samtycke inhämtas från barnets förmyndare.

Samtycke enligt första stycket behövs ej av den som *lider av en allvarlig psykisk störning* eller är utan del i vårdnaden eller på okänd ort. Är detta fallet beträffande var och en av dem som enligt första stycket skall samtycka till adoptionen, skall i stället samtycke inhämtas från barnets förmyndare.

11 kap.

4 §

Om någon på grund av sjukdom, *hämmad förståndsutveckling*, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, skall rätten, om det behövs, förordna god man för honom eller henne. Förordnande får inte meddelas utan samtycke av den för vilken god man skall utses, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas.

Om någon på grund av sjukdom, *psykisk störning*, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, skall rätten, om det behövs, förordna god man för honom eller henne. Förordnande får inte meddelas utan samtycke av den för vilken god man skall utses, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

Lag om ändring i ärvdabalken

Härigenom föreskrivs att 10 kap. 4 §, 13 kap. 2 § och 15 kap. 1 och 3 §§ ärvdabalken¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 kap.

4 §

Till testamentsvittne *må ej tagas* den som är under femton år eller på grund av *sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten* saknar insikt om betydelsen av vittnesbekräftelsen, *ej* heller testators make eller den *som med honom är* i rätt upp- eller nedstigande *skyldskap* eller svågerlag eller är hans syskon.

Ej må någon tagas till vittne vid förordnande till honom själv, hans make eller någon, *vilken med honom är i skyldskap* eller svågerlag som nyss sagts. Förordnande att vara testaments-exekutor medför dock *ej* hinder mot att vara vittne.

Åberopas testamentsvittne till bevis i rättegång, gäller vad i rättegångsbalken är stadgat om sådant bevis.

Till testamentsvittne *får inte tas* den som är under femton år eller på grund av *psykisk störning* saknar insikt om betydelsen av vittnesbekräftelsen, *inte* heller testators make eller den som *står* i rätt upp- eller nedstigande *släktskap* eller svågerlag *till honom* eller är hans syskon.

Ingen får tas till vittne vid förordnande till honom själv, hans make eller någon *som står i sådant släktskap* eller svågerlag *till honom* som nyss sagts. Förordnande att vara testaments-exekutor medför dock *inte* hinder mot att vara vittne.

13 kap.

2 §

Testamente är *ej* gällande, om det upprättats under *insflytande* av *sinnessjukdom, sinnesslöhet eller*

Testamente är *inte* gällande, om det *har* upprättats under *påverkan* av *en psykisk störning*.

¹Balken omtryckt 1981:359

annan rubbning av själsverksamheten.

15 kap.

1 §²

Ej må någon taga arv eller testamente efter den som han genom brottslig gärning uppsåtligen bragt om livet.

Dräper han sålunda någon, som är arvinge eller testamentstagare efter annan, äger han ej bättre rätt till arv eller testamente efter denne än om den dräpte levat.

Vad nu sagts skall ej gälla, om gärningsmannen var under femton år eller handlat under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i 30 kap. 6 § brottsbalken.

Den som genom brott uppsåtligen har dödat någon får inte ta arv eller testamente efter denne. Är den dödade arvinge eller testamentstagare efter någon annan, får gärningsmannen inte bättre rätt till arv eller testamente efter denne än om den dödade hade levat.

Vad som sägs i första stycket gäller även när någon annars har begått en uppsåtlig gärning som har

1. orsakat någon annans död,
2. innefattat våld på dennes person och
3. utgjort brott för vilket lindrigare straff än fängelse i ett år inte är föreskrivet.

Vad som sägs i första och andra styckena gäller inte, om gärningsmannen var under femton år.

Föreligger synnerliga skäl, skall vad som sägs i första och andra styckena inte heller tillämpas, om gärningsmannen handlade under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

3 §

Vad i 1 och 2 §§ är sagt om förövare av brottslig gärning gäller envar som medverkat till brottet såsom i 23 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken sägs.

Vad som sägs i 1 och 2 §§ om den som har begått ett brott gäller också var och en som har medverkat till brottet såsom sägs i 23 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken.

²Senaste lydelse 1990:35

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.
 2. Har arvlåtaren avlidit före ikraftträdandet, skall 15 kap. 1 § i dess äldre lydelse fortfarande tillämpas.

Lag om ändring i jordabalken

Härigenom föreskrivs att 18 kap. 3 § jordabalken¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

18 kap.

3 §

Bestämmelserna i 1 och 2 §§ äger ej tillämpning, om

1. handling på vilken äganderätten grundats är förfalskad eller på rätte ägarens vägnar utfärdad av någon som saknade behörighet därtill eller är ogiltig såsom tillkommen under sådant tvång som avses i 28 § lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område,

2. rätte ägaren, när han utfärdade den handling på vilken äganderätten grundats, var i konkurs eller omyndig eller handlade under *inflytande* av *rubbad själsverksamhet* eller inte hade rådighet över den fasta egendomen på grund av att en förvaltare enligt föräldrabalken var förordnad för honom,

2. rätte ägaren, när han utfärdade delade den handling på vilken äganderätten grundats, var i konkurs eller omyndig eller handlade under *påverkan* av *psykisk störning* eller inte hade rådighet över den fasta egendomen på grund av att en förvaltare enligt föräldrabalken var förordnad för honom,

3. förvärvet enligt lag är ogiltigt, enär det icke skett i föreskriven form eller med iakttagande av andra föreskrivna villkor eller med samtycke av någon vars rätt beröres eller med stöd av tillstånd eller annan åtgärd av domstol eller annan myndighet.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

¹Senaste lydelse 1988:1257.

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 5 kap. 1 §, 21 kap. 3 §, 36 kap. 4 och 13 §§ samt 46 kap. 15 § rättegångsbalken skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

5 kap.

1 §¹

Förhandling vid domstol skall vara offentlig.

Kan det antas att vid förhandling kommer att förebringas uppgift, för vilken hos domstolen gäller sekretess som avses i sekretesslagen (1980:100) må rätten, om det bedömes vara av synnerlig vikt att uppgiften ej röjes, förordna att förhandlingen i vad den angår uppgiften skall hållas inom stängda dörrar. Även i annat fall må förhandling hållas inom stängda dörrar, om sekretessen gäller enligt 7 kap. 22 §, 8 kap. 17 § eller 9 kap. 15 eller 16 § sekretesslagen eller, i vad avser domstolsförhandling under förundersökning i brottmål eller därmed likställt mål eller ärende, enligt 5 kap. 1 § eller 9 kap. 17 § samma lag. Förhandling skall alltid hållas inom stängda dörrar, om sekretessen gäller enligt 9 kap. 3 § andra stycket samma lag och det skulle strida mot avtal som avses där att uppgiften röjes vid förhandlingen.

Förhör med den som är under femton år eller lider av *sinnes sjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten* må hållas inom stängda dörrar.

Förhör med den som är under femton år eller lider av *en psykisk störning* får hållas inom stängda dörrar.

Är eljest för särskilda fall föreskrivet, att förhandling må hållas inom stängda dörrar, vare det gällande.

21 kap.

3 §²

Vid sin talans förberedande och utförande må den misstänkte biträdas av försvarare.

¹Senaste lydelse 1990:319.

²Senaste lydelse 1983:920

Nuvarande lydelse

Försvare utses av den misstänkte. Är den misstänkte under aderton år eller *sinnessjuk eller sinnesslö*, utses försvare av den som har vårdnaden om honom. Har den misstänkte för sig ställt rättegångsombud, anses ombudet som försvare.

En person får inte vara försvare, om han har eller har haft uppdrag åt den misstänkte eller ekonomiska förbindelser med denne och omständigheterna är ägnade att minska förtroendet för hans förmåga att iaktta vad som åligger en försvare enligt 7 § första stycket. Om försvare gäller i övrigt 12 kap. 2-5 §§ samt 6 § andra stycket.

36 kap.

4 §

Är den som åberopas till vittne under femton år eller lider han av *sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av sjuksvemsamheten, prøve* rätten med hänsyn till omständigheterna, om han *må* höras som vittne.

Är den som åberopas till vittne under femton år eller lider han av *en psykisk störning, prøve* rätten med hänsyn till omständigheterna, om han *får* höras som vittne.

13 §³

Ed *må ej* avläggas av
1. den som är under femton år; eller
2. den som på grund av *sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av sjuksvemsamheten finnes sakna* erforderlig insikt om betydelsen av ed.

Ed *får inte* avläggas av
1. den som är under femton år; eller
2. den som på grund av *en psykisk störning befinns sakna* erforderlig insikt om betydelsen av ed.

Ej heller *må* i brottmål ed avläggas av någon den tilltalade närstående, som avses i 3 §.

³Senaste lydelse 1975:1288.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

46 kap.

15 §⁴

Uteblir den tilltalade från rättegångstillfälle för huvudförhandling eller inställer han sig genom ombud då han har förelagts att infinna sig personligen, skall rätten förelägga nytt vite eller förordna, att han skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

Kan saken utredas tillfredsställande, får målet avgöras trots att den tilltalade har inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit, om

1. det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening,

2. den tilltalade, sedan stämning delgetts honom, har avvikit eller håller sig undan på sådant sätt att han inte kan hämtas till huvudförhandlingen, eller

3. den tilltalade lider av *sinnessjukdom eller sinnesslöhet* och hans närvaro på grund därav inte är nödvändig.

I fall som avses i andra stycket 1 får fängelse ådömas endast om den tilltalade tidigare har uteblivit från ett rättegångstillfälle för huvudförhandling i målet eller då har inställt sig endast genom ombud. Har åtalet efter det tidigare rättegångstillfället utvidgats till att avse ytterligare gärning, får fängelse ådömas endast om anledning fanns att döma till fängelse för de gärningar som åtalet avsåg innan det utvidgades.

Kan saken utredas tillfredsställande, får målet avgöras trots att den tilltalade har inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit, om

1. det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening,

2. den tilltalade, sedan stämning delgetts honom, har avvikit eller håller sig undan på sådant sätt att han inte kan hämtas till huvudförhandlingen eller

3. den tilltalade lider av *en allvarlig psykisk störning* och hans närvaro på grund därav inte är nödvändig.

⁴Senaste lydelse 1987:747

Med de påföljder som anges i andra stycket 1 skall likställas förordnande enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 brottsbalken. Detta gäller dock inte, om i samband med förordnandet villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff skall förklaras förverkad i fråga om en strafftid som överstiger tre månader.

I fall som avses i andra stycket 2 får målet avgöras även om den tilltalade inte har delgetts kallelse till förhandlingen.

Rättegångsfrågor får avgöras trots att den tilltalade har uteblivit.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

Lag om ändring i lagen (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet

Härigenom föreskrivs att rubriken till lagen (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet samt lagen skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Lag om verkan av avtal, som slutits under *inflytande* av *rubbad själsverksamhet*

Har någon under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten ingått avtal, vare avtalet ogiltigt, och bäre envar åter vad han mottagit eller utgiva, om det ej kan ske, ersättning för dess värde. Dock vare, där ej nedan annorlunda stadgas, den som ingått avtal i sådant sinnestillstånd, ej pliktig att utgiva ersättning i vidare mån än vad han mottagit använts till skäligt underhåll eller eljest finnes hava för honom medfört nytta.

Var den, med vilken avtalet slöts, i god tro, äge han rätt att i den omfattning, som prövas skälig, utbekomma ersättning för den förlust, som föranletts av avtalet.

Föreslagen lydelse

Lag om verkan av avtal, som slutits under *påverkan* av *psykisk störning*

Ett avtal som någon har ingått under påverkan av psykisk störning är ogiltigt. Var och en skall då lämna tillbaka vad han har tagit emot eller, om det inte kan ske, betala ersättning för dess värde. Om inte annat följer av andra stycket är dock den som har ingått avtal i sådant sinnestillstånd, inte skyldig att betala ersättning i vidare mån än vad han mottagit använts till skäligt underhåll eller annars befinns ha medfört nytta för honom.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

Lag om ändring i lagen (1927:77) om försäkringsavtal

Härigenom föreskrivs att det i lagen (1927:77) om försäkringsavtal skall införas två nya paragrafer, 20 a § och 100 a §, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse**20a §*

I 100 a § finns bestämmelser om förlust av rätt till ersättning från livförsäkring i vissa fall. I den mån dessa bestämmelser är tillämpliga, gäller de i stället för bestämmelserna i 18-20 §§.

100a §

Om någon genom brott uppsåtligt har dödat den försäkrade eller en förmånstagare, gäller bestämmelserna i 15 kap. ärvdabalken om förlust av rätt att ta arv eller testamente för gärningsmannens rätt till försäkringsersättning.

Vad som sägs i första stycket gäller även när någon annars har begått en uppsåtlig gärning som har

1. orsakat den försäkrades eller en förmånstagares död,

2. innefattat våld på dennes person och

3. utgjort brott för vilket lindrigare straff än fängelse i ett år inte är föreskrivet.

Vad som sägs i första och andra styckena om den som har begått ett brott gäller också var och en som har medverkat till brottet såsom sägs i 23 kap. 4 och 5 §§ brottbalken.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

2. Har den försäkrade avlidit före ikraftträdandet, skall äldre bestämmelser fortfarande tillämpas.

Prop. 1990/91:194
Bilaga 2

Lag om ändring i lagen (1936:81) om skuldebrev.

Härigenom föreskrivs att 17 § lagen (1936:81) om skuldebrev skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*17 §¹

Även om en ny borgenär är i god tro, får gäldenären mot honom göra gällande att skuldebrevet är förfalskat, att det på gäldenärens vägnar har utfärdats av någon som saknade behörighet till det eller att det är ogiltigt på grund av att det har kommit till under sådant tvång som anges i 28 § lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättsens område.

Vidare får gäldenären även mot en godtroende borgenär göra gällande att skuldebrevet har utfärdats av någon som var omyndig eller handlade under *inflytande* av *rubbad själsverksamhet* eller inte hade rätt att utfärda skuldebrevet på grund av att en förvaltare enligt föräldrabalken var förordnad för honom.

Vidare får gäldenären även mot en godtroende borgenär göra gällande att skuldebrevet har utfärdats av någon som var omyndig eller handlade under *påverkan* av *psykisk störning* eller inte hade rätt att utfärda skuldebrevet på grund av att en förvaltare enligt föräldrabalken var förordnad för honom.

Slutligen får gäldenären även mot godtroende borgenär åberopa att skuldebrevet har dödat eller att betalning har fullgjorts genom att fordringsbeloppet har satts ned i allmänt förvar eller att borgenären på grund av preskription eller proklama har förlorat sin talan eller att skuldförhållandet har ändrats genom tvångsackord.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

¹Senaste lydelse 1988:1265.

Lag om ändring i lagen (1946:805) med särskilda bestämmelser
angående vittne vid vissa rättshandlingar

Härigenom föreskrivs att lagen (1946:805) med särskilda bestämmelser
angående vittne vid vissa rättshandlingar¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Erfordras enligt lag, att avtal eller annan rättshandling *företagas* eller eljest bekräftas med vittne *må* som sådant vittne *ej* godkännas den, mot vilken rätts handlingen skall *företagas*, *ej* heller den, som är under femton år eller som på grund av *sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten* saknar insikt om betydelsen av sådan bekräftelse. Vad som sagts nu gäller även när vid köp, byte eller gåva av fast egendom eller tomträtt överlåtarens underskrift på fångeshandlingen *styrks* av vittne.

Har till vittne tagits någon, som enligt vad nu sagts *ej* är behörig, vare hans vittensbekräftelse utan verkan.

Om testamentsvittne är särskilt stadgat.

Föreslagen lydelse

Erfordras enligt lag, att avtal eller annan rättshandling *företas* eller eljest bekräftas med vittne *får* som sådant vittne inte godkännas den, mot vilken rätts handlingen skall *företas*, *inte* heller den, som är under femton år eller som på grund av *psykisk störning*, saknar insikt om betydelsen av sådan bekräftelse. Vad som sagts nu gäller även när vid köp, byte eller gåva av fast egendom eller tomträtt överlåtarens underskrift på fångeshandlingen *styrks* av vittne.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

¹Senaste lydelse 1970:1014.

Lag om ändring i lagen (1946:819) om upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i utlandet

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1946:819) om upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i utlandet skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Ej må ed avläggas av den som är under femton år, eller av den som på grund av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten finnes sakna erforderlig insikt om edens betydelse.

Ed får inte avläggas av den som är under femton år, eller av den som på grund av en psykisk störning finnes sakna erforderlig insikt om edens betydelse.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

Lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)

Härigenom föreskrivs att 2 kap. 3 § skadeståndslagen (1972:207)¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

2 kap.

3 §

Den som vållar person- eller sakskada under *inflytande* av *sinnessjukdom eller sinnesslöhet* skall ersätta skadan i den mån det är skäligt med hänsyn till hans sinnestillstånd, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter. Detsamma gäller om någon vållar sådan skada under *inflytande* av annan *rubbnings* av *själsverksamheten* och *rubbnings* icke är självförvållad och tillfällig.

Den som vållar person- eller sakskada under *påverkan* av *en allvarlig psykisk störning* skall ersätta skadan i den mån det är skäligt med hänsyn till hans sinnestillstånd, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter. Detsamma gäller om någon vållar sådan skada under *påverkan* av *en annan psykisk störning* och *störningen* *inte* är självförvållad och tillfällig.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

¹Lagen omtryckt 1975:404.

Lag om ändring i namnlagen (1982:670)

Härigenom föreskrivs att 48 § namnlagen(1982:670)¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

48 §

För den som är under 18 år görs anmälan eller ansökan i mål eller ärenden enligt denna lag av barnets vårdnadshavare. Har barnet fyllt 12 år får sådan anmälan eller ansökan göras utan barnets samtycke endast om barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke på grund av *psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormalitet av annat slag* eller på grund av något annat liknande förhållande.

För den som är under 18 år görs anmälan eller ansökan i mål eller ärenden enligt denna lag av barnets vårdnadshavare. Har barnet fyllt 12 år får sådan anmälan eller ansökan göras utan barnets samtycke endast om barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke på grund av *psykisk störning* eller på grund av något annat liknande förhållande.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

¹Lagen omtryckt 1982:1134.

Förteckning över de remissinstanser som har yttrat sig över departementspromemorian (Ds 1990:75) Förverkande av rätt att ta arv m.m.

Efter remiss har yttranden över promemorian avgetts av hovrätten över Skåne och Blekinge, Göteborgs tingsrätt, Riksåklagaren, Socialstyrelsen, Försäkringsinspektionen, Kammarkollegiet, Juridiska fakultetsstyrelsen vid Uppsala universitet, Riksdagens ombudsmän (JO), Sveriges Advokatsamfund, Föreningen Jurister vid Sveriges Allmänna advokatbyråer, Svenska Läkaresällskapet, Sveriges Försäkringsförbund, Folksam, Arbetsmarknadens Försäkringsaktiebolag (AFA), Statens löne- och pensionsverk (SPV), Kommunernas Försäkringsaktiebolag (KFA), Försäkringsjuridiska föreningen, Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO), Centerkvinnorna, Folkpartiets Kvinnoförbund, Moderata Kvinnoförbundet samt Begravningsföreningen Fonus.

Psykiatriska nämnden, Sveriges domareförbund, Svenska psykiatriska föreningen, Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens Centralorganisation (TCO), Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund, Svenska Kvinnors Vänsterförbund, Handikappförbundens Centralkommitté (HCK), De Handikappades Riksförbund (DHR) och Riksförbundet för Social och Mental Hälsa (RSMH) har beretts tillfälle att avge yttranden men har avstått från att yttra sig.

Lagrådsremissens lagförslag

1 Förslag till

Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs att 4 kap. 3, 5 och 5 a §§ och 11 kap. 4 § föräldrabalken¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap.

3 §

Makar *må ej* adoptera *annorledes* än gemensamt. *Dock må* ena maken ensam *antaga* adoptivbarn, *där* den andre vistas å okänd ort eller *är sinnessjuk eller sinnesslö, ävensom eljest* med den andres samtycke adoptera dennes barn eller adoptivbarn eller *ock* eget barn.

Makar *får inte* adoptera *annat* än gemensamt. *Den ena maken får dock* ensam *anta* adoptivbarn, *om* den andre vistas på okänd ort eller *lider av en allvarlig psykisk störning*. *Den ena maken får också annars* med den andres samtycke adoptera dennes barn eller adoptivbarn eller eget barn.

5 §

Den som har fyllt tolv år får inte adopteras utan eget samtycke.

Sådant samtycke behövs dock inte, om den som skall adopteras

1. är under sexton år och det skulle skada honom eller henne att bli tillfrågad, eller

2. är varaktigt förhindrad att lämna samtycke på grund av *psykisk sjukdom, hämnad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet av annat slag* eller på grund av något annat liknande förhållande.

2. är varaktigt förhindrad att lämna samtycke på grund av *en psykisk störning* eller på grund av något annat liknande förhållande.

¹Balken omtryckt 1990:1526.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 a §

Den som inte har fyllt arton år får ej adopteras utan föräldrarnas samtycke. Moderns samtycke skall ha lämnats sedan hon har återhämtat sig tillräckligt efter nedkomsten. Vid adoption av någon annans adoptivbarn skall i stället samtycke inhämtas från barnets adoptivföräldrar eller, om en adoptivförälder är gift med någon av barnets föräldrar, från båda dessa makar.

Samtycke enligt första stycket behövs ej av den som är *sinnessjuk, sinnesslö*, utan del i vårdnaden eller på okänd ort. Är detta fallet beträffande var och en av dem som enligt första stycket skall samtycka till adoptionen, skall i stället samtycke inhämtas från barnets förmyndare.

Samtycke enligt första stycket behövs ej av den som *lider av en allvarlig psykisk störning* eller är utan del i vårdnaden eller på okänd ort. Är detta fallet beträffande var och en av dem som enligt första stycket skall samtycka till adoptionen, skall i stället samtycke inhämtas från barnets förmyndare.

11 kap.

4 §

Om någon på grund av sjukdom, *hämmad förståndsutveckling*, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, skall rätten, om det behövs, förordna god man för honom eller henne. Förordnande får inte meddelas utan samtycke av den för vilken god man skall utses, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas.

Om någon på grund av sjukdom, *psykisk störning*, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, skall rätten, om det behövs, förordna god man för honom eller henne. Förordnande får inte meddelas utan samtycke av den för vilken god man skall utses, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

**Prop. 1990/91:194
Bilaga 4**

Lag om ändring i ärvdabalken

Härigenom föreskrivs att 10 kap. 4 §, 13 kap. 2 § och 15 kap. 1 och 3 §§ ärvdabalken¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 kap.

4 §

Till testamentsvittne *må ej tagas* den som är under femton år eller på grund av *sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av självsamheten* saknar insikt om betydelsen av vittnesbekaftelsen, *ej* heller testators make eller den *som med honom är* i rätt upp- eller nedstigande *skyldskap* eller svågerlag eller är hans syskon. .

Ej må någon tagas till vittne vid förordnande till honom själv, hans make eller någon, *vilken med honom är i skyldskap* eller svågerlag som nyss är sagt. Förordnande att vara testaments-exekutor medför dock *ej* hinder att vara vittne.

Åberopas testamentsvittne till bevis i rättegång, gäller vad i rättegångsbalken är stadgat om sådant bevis.

Till testamentsvittne *får inte tas* den som är under femton år eller på grund av *en psykisk störning* saknar insikt om betydelsen av vittnesbekaftelsen, *inte* heller testators make eller den som *står* i rätt upp- eller nedstigande *släktskap* eller svågerlag *till honom* eller är hans syskon.

Ingen får tas till vittne vid förordnande till honom själv, hans make eller någon *som står i sådant släktskap* eller svågerlag *till honom* som nyss är sagt. Förordnande att vara testaments-exekutor medför dock *inte* hinder att vara vittne.

¹Balken omtryckt 1981:359.

13 kap.

2 §

Testamente är ej gällande, om det upprättats under inflytande av *sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av sjuälsverksamheten.*

Ett testamente gäller inte, om det *har upprättats under påverkan av en psykisk störning.*

15 kap.

1 §²

Ej må någon taga arv eller testamente efter den som han genom brottslig gärning uppsåtligt bragt om livet.

Den som genom brott uppsåtligt har dödat någon får inte ta arv eller testamente efter denne. Är den dödade arvinge eller testamentstagare efter någon annan, får gärningsmannen inte bättre rätt till arv eller testamente efter denne än om den dödade hade levt.

Dräper han sålunda någon, som är arvinge eller testamentstagare efter annan, äger han ej bättre rätt till arv eller testamente efter denne än om den dräpte levat.

Vad som sägs i första stycket gäller även när någon annars har orsakat någon annans död genom en uppsåtlig gärning som innefattat våld på dennes person och utgjort brott för vilket lindrigare straff än fängelse i ett år inte är föreskrivet. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Vad nu sagts skall ej gälla, om gärningsmannen var under femton år eller handlat under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i 30 kap. 6 § brottbalken.

Vad som sägs i första och andra styckena gäller inte, om gärningsmannen var under femton år.

Vad som sägs i första och andra styckena gäller inte heller, om det föreligger synnerliga skäl däremot med hänsyn till gärningens beskaffenhet. Vid bedömningen skall också beaktas,

²Senaste lydelse 1990:35.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

- 1. om gärningsmannen begick gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning eller*
- 2. om gärningsmannen var under arton år och hans handlande stod i samband med uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga hos honom.*

3 §

Vad i 1 och 2 §§ är sagt om förövare av brottslig gärning gäller envar som medverkat till brottet såsom i 23 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken sägs.

Vad som sägs i 1 och 2 §§ om den som har begått ett brott gäller också var och en som har medverkat till brottet såsom sägs i 23 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.
 2. Har gärningen begåtts före ikraftträdandet, skall 15 kap. 1 § i dess äldre lydelse fortfarande tillämpas.

Lag om ändring i jordabalken

Härigenom föreskrivs att 18 kap. 3 § jordabalken skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

18 kap.

3 §¹

Bestämmelserna i 1 och 2 §§ äger ej tillämpning, om

1. handling på vilken äganderätten grundats är förfalskad eller på rätte ägarens vägnar utfärdad av någon som saknade behörighet därtill eller är ogiltig såsom tillkommen under sådant tvång som avses i 28 § lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område,

2. rätte ägaren, när han utfärdade den handling på vilken äganderätten grundats, var i konkurs eller omyndig eller handlade under *inflytande av rubbad själsverksamhet* eller inte hade rådighet över den fasta egendomen på grund av att en förvaltare enligt föräldrabalken var förordnad för honom,

2. rätte ägaren, när han utfärdade den handling på vilken äganderätten grundats, var i konkurs eller omyndig eller handlade under *påverkan av en psykisk störning* eller inte hade rådighet över den fasta egendomen på grund av att en förvaltare enligt föräldrabalken var förordnad för honom,

3. förvärvet enligt lag är ogiltigt, enär det icke skett i föreskriven form eller med iakttagande av andra föreskrivna villkor eller med samtycke av någon vars rätt beröres eller med stöd av tillstånd eller annan åtgärd av domstol eller annan myndighet.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

¹Senaste lydelse 1988:1257.

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 5 kap. 1 §, 21 kap. 3 §, 36 kap. 4 och 13 §§ samt 46 kap. 15 § rättegångsbalken skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

5 kap.

1 §¹

Förhandling vid domstol skall vara offentlig.

Kan det antagas att vid förhandling kommer att förebringas uppgift, för vilken hos domstolen gäller sekretess som avses i sekretesslagen (1980:100) må rätten, om det bedömes vara av synnerlig vikt att uppgiften ej röjes, förordna att förhandlingen i vad den angår uppgiften skall hållas inom stängda dörrar. Även i annat fall må förhandling hållas inom stängda dörrar, om sekretessen gäller enligt 7 kap. 22 §, 8 kap. 17 § eller 9 kap. 15 eller 16 § sekretesslagen eller, i vad avser domstolsförhandling under förundersökning i brottmål eller därmed likställt mål eller ärende, enligt 5 kap. 1 § eller 9 kap. 17 § samma lag. Förhandling skall alltid hållas inom stängda dörrar, om sekretessen gäller enligt 9 kap. 3 § andra stycket samma lag och det skulle strida mot avtal som avses där att uppgiften röjes vid förhandlingen.

Förhör med den som är under femton år eller lider av *sinnes sjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten* må hållas inom stängda dörrar.

Förhör med den som är under femton år eller lider av *en psykisk störning* får hållas inom stängda dörrar.

Är eljest för särskilt fall föreskrivet, att förhandling må hållas inom stängda dörrar, vare det gällande.

21 kap.

3 §²

Vid sin talans förberedande och utförande må den misstänkte biträdas av försvarare.

¹Senaste lydelse 1990:319.

²Senaste lydelse 1983:920.

Försvare utses av den misstänkte. Är den misstänkte under aderton år eller *sinnessjuk eller sinnesslö*, utses försvare av den som har vårdnaden om honom. Har den misstänkte för sig ställt rättegångsombud, anses ombudet som försvare.

En person får inte vara försvare, om han har eller har haft uppdrag åt den misstänkte eller ekonomiska förbindelser med denne och omständigheterna är ägnade att minska förtroendet för hans förmåga att iaktta vad som åligger en försvare enligt 7 § första stycket. Om försvare gäller i övrigt 12 kap. 2-5 §§ samt 6 § andra stycket.

36 kap.

4 §

Är den som åberopas till vittne under femton år eller lider han av *sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av sjuksvemsamheten, pröve* rätten med hänsyn till omständigheterna, om han *må* höras som vittne.

Försvare utses av den misstänkte. Är den misstänkte under aderton år eller *lider han av en allvarlig psykisk störning*, utses försvare av den som har vårdnaden om honom. Har den misstänkte för sig ställt rättegångsombud, anses ombudet som försvare.

Är den som åberopas till vittne under femton år eller lider han av *en psykisk störning, prövar* rätten med hänsyn till omständigheterna, om han *får* höras som vittne.

13 §³

Ed *må ej* avläggas av

1. den som är under femton år; eller

2. den som på grund av *sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av sjuksvemsamheten finnes sakna* erforderlig insikt om betydelsen av ed.

Ej heller *må* i brottmål ed avläggas av någon den tilltalade närstående, som avses i 3 §.

Ed *får inte* avläggas av

1. den som är under femton år; eller

2. den som på grund av *en psykisk störning* *befinns sakna* erforderlig insikt om betydelsen av ed.

³Senaste lydelse 1975:1288.

46 kap.

15 §⁴

Uteblir den tilltalade från rättegångstillfälle för huvudförhandling eller inställer han sig genom ombud då han har förelagts att infinna sig personligen, skall rätten förelägga nytt vite eller förordna, att han skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

Kan saken utredas tillfredsställande, får målet avgöras trots att den tilltalade har inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit, om

1. det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening,

2. den tilltalade, sedan stämning delgetts honom, har avvikit eller håller sig undan på sådant sätt att han inte kan hämtas till huvudförhandlingen eller

3. den tilltalade lider av *sinnessjukdom eller sinnesslöhet* och hans närvaro på grund därav inte är nödvändig.

3. den tilltalade lider av *en allvarlig psykisk störning* och hans närvaro på grund därav inte är nödvändig.

I fall som avses i andra stycket 1 får fängelse ådömas endast om den tilltalade tidigare har uteblivit från ett rättegångstillfälle för huvudförhandling i målet eller då har inställt sig endast genom ombud. Har åtalet efter det tidigare rättegångstillfället utvidgats till att avse ytterligare gärning, får fängelse ådömas endast om anledning fanns att döma till fängelse för de gärningar som åtalet avsåg innan det utvidgades.

Med de påföljder som anges i andra stycket 1 skall likställas förordnande enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 brottsbalken. Detta gäller dock inte, om i samband med förordnandet villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff skall förklaras förverkad i fråga om en strafftid som överstiger tre månader.

I fall som avses i andra stycket 2 får målet avgöras även om den tilltalade inte har delgetts kallelse till förhandlingen.

Rättegångsfrågor får avgöras trots att den tilltalade har uteblivit.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

⁴Scnaste lydelse 1987:747.

Lag om ändring i lagen (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet

Härigenom föreskrivs att rubriken till lagen (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet samt lagen skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Lag om verkan av avtal, som slutits under *inflytande* av *rubbad själsverksamhet*

Har någon under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten ingått avtal, vare avtalet ogiltigt, och bäre envar åter vad han mottagit eller utgiva, om det ej kan ske, ersättning för dess värde. Dock vare, där ej nedan annorlunda stadgas, den, som ingått avtal i sådant sinnestillstånd, ej pliktig att utgiva ersättning i vidare mån än vad han mottagit använts till skäligt underhåll eller eljest finnes hava för honom medfört nytta.

Var den, med vilken avtalet slöts, i god tro, äge han rätt att i den omfattning, som prövas skälig, utbekomma ersättning för den förlust, som föranletts av avtalet.

Föreslagen lydelse

Lag om verkan av avtal, som slutits under *påverkan* av *en psykisk störning*

Ett avtal som någon har ingått under påverkan av en psykisk störning är ogiltigt. Var och en skall då lämna tillbaka vad han har tagit emot eller, om det inte kan ske, betala ersättning för dess värde. Om inte annat följer av andra stycket är dock den som har ingått avtal i sådant sinnestillstånd, inte skyldig att betala ersättning i vidare mån än vad han mottagit använts till skäligt underhåll eller annars befinns ha medfört nytta för honom.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

Lag om ändring i lagen (1927:77) om försäkringsavtal

Härigenom föreskrivs att det i lagen (1927:77) om försäkringsavtal skall införas två nya paragrafer, 20 a § och 100 a §, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse**20 a §*

I 100 a § finns bestämmelser om förlust av rätt till ersättning från livförsäkring i vissa fall. I den mån dessa bestämmelser är tillämpliga, gäller de i stället för bestämmelserna i 18-20 §§.

100 a §

Om någon genom brott uppsåtligt har dödat försäkringstagaren, den försäkrade eller en förmånstagare, gäller bestämmelserna i 15 kap. ärvdabalken om förlust av rätt att ta arv eller testamente för gärningsmannens rätt till försäringen eller försäkringsersättningen.

Vad som sägs i första stycket gäller även när någon annars har orsakat försäkringstagarens, den försäkrades eller en förmånstgares död genom en uppsåtlig gärning som innefattat våld på dennes person och utgjort brott för vilket lindrigare straff än fängelse i ett år inte är föreskrivet. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Vad som sägs i första och andra styckena om den som har begått ett brott gäller också var och en som har medverkat till brottet såsom sägs i 23 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

2. De nya bestämmelserna tillämpas endast om gärningen har begåtts efter ikraftträdandet.

Prop. 1990/91:194

Bilaga 4

Lag om ändring i lagen (1936:81) om skuldebrev.

Härigenom föreskrivs att 17 § lagen (1936:81) om skuldebrev skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*17 §¹

Även om en ny borgenär är i god tro, får gäldenären mot honom göra gällande att skuldebrevet är förfalskat, att det på gäldenärens vägnar har utfärdats av någon som saknade behörighet till det eller att det är ogiltigt på grund av att det har kommit till under sådant tvång som anges i 28 § lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.

Vidare får gäldenären även mot en godtroende borgenär göra gällande att skuldebrevet har utfärdats av någon som var omyndig eller handlade under *inflytande* av *rubbad sjuälsverksamhet* eller inte hade rätt att utfärda skuldebrevet på grund av att en förvaltare enligt föräldrabalken var förordnad för honom.

Slutligen får gäldenären även mot en godtroende borgenär åberopa att skuldebrevet har döddats eller att betalning har fullgjorts genom att fordringsbeloppet har satts ned i allmänt förvar eller att borgenären på grund av preskription eller proklama har förlorat sin talan eller att skuldförhållandet har ändrats genom tvångsackord.

Vidare får gäldenären även mot en godtroende borgenär göra gällande att skuldebrevet har utfärdats av någon som var omyndig eller handlade under *påverkan* av *en psykisk störning* eller inte hade rätt att utfärda skuldebrevet på grund av att en förvaltare enligt föräldrabalken var förordnad för honom.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

¹Senaste lydelse 1988:1265.

Lag om ändring i lagen (1946:805) med särskilda bestämmelser
angående vittne vid vissa rättshandlingar

Härigenom föreskrivs att lagen (1946:805) med särskilda bestämmelser
angående vittne vid vissa rättshandlingar¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Erfordras enligt lag, att avtal
eller annan rättshandling *företas*
eller eljest bekräftas med
vittne *må* som sådant vittne *ej*
godkännas den, mot vilken rätts-
handlingen skall *företagas*, *ej* hel-
ler den, som är under femton år
eller som på grund av *sinness-
sjukdom, sinnesslöhet eller annan
rubbnings* av *själsverksamheten*
saknar insikt om betydelsen av
sådan bekräftelse. Vad som
sagts nu gäller även när vid köp,
byte eller gåva av fast egendom
eller tomträtt överlåtarens un-
derskrift på fångeshandlingen
styrkes av vittne.

Har till vittne tagits någon, som enligt vad nu sagts ej är behörig, vare
hans vittnesbekräftelse utan verkan.

Om testamentsvittne är särskilt stadgat.

Föreslagen lydelse

Erfordras enligt lag, att avtal
eller annan rättshandling *företas*
eller eljest bekräftas med vittne
får som sådant vittne *inte* god-
kännas den, mot vilken rätts-
handlingen skall *företas*, *inte*
heller den, som är under femton
år eller som på grund av *en
psykisk störning* saknar insikt om
betydelsen av sådan bekräftelse.
Vad som sagts nu gäller även
när vid köp, byte eller gåva av
fast egendom eller tomträtt
överlåtarens underskrift på
fångeshandlingen *styrks* av vitt-
ne.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

¹Senaste lydelse 1970:1014.

Lag om ändring i lagen (1946:819) om upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i utlandet

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1946:819) om upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i utlandet skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Ej må ed avläggas av den som är under femton år, eller av den som på grund av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten finnes sakna erforderlig insikt om edens betydelse.

Ed får inte avläggas av den som är under femton år, eller av den som på grund av en psykisk störning befäns sakna erforderlig insikt om edens betydelse.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

Lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)

Härigenom föreskrivs att 2 kap. 3 § skadeståndslagen (1972:207)¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

2 kap.

3 §

Den som vållar person- eller sakskada under *inflytande* av *sinnessjukdom eller sinnesslöhet* skall ersätta skadan i den mån det är skäligt med hänsyn till hans sinnestillstånd, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter. Detsamma gäller om någon vållar sådan skada under *inflytande* av annan *rubbing av själsverksamheten* och *rubbingen icke* är självförvållad och tillfällig.

Den som vållar person- eller sakskada under *påverkan* av *en allvarlig psykisk störning* skall ersätta skadan i den mån det är skäligt med hänsyn till hans sinnestillstånd, handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden samt övriga omständigheter. Detsamma gäller om någon vållar sådan skada under *påverkan* av *en annan psykisk störning* och *störningen inte* är självförvållad och tillfällig.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

¹Lagen omtryckt 1975:404.

Lag om ändring i namnlagen (1982:670)

Härigenom föreskrivs att 48 § namnlagen(1982:670)¹ skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

48 §

För den som är under 18 år görs anmälan eller ansökan i mål eller ärenden enligt denna lag av barnets vårdnadshavare. Har barnet fyllt 12 år får sådan anmälan eller ansökan göras utan barnets samtycke endast om barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke på grund av *psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormalitet av annat slag* eller på grund av något annat liknande förhållande.

För den som är under 18 år görs anmälan eller ansökan i mål eller ärenden enligt denna lag av barnets vårdnadshavare. Har barnet fyllt 12 år får sådan anmälan eller ansökan göras utan barnets samtycke endast om barnet är varaktigt förhindrat att lämna samtycke på grund av *en psykisk störning* eller på grund av något annat liknande förhållande.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1992.

¹Lagen omtryckt 1982:1134.

Lagrådet

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1991-05-06

Närvarande: f.d. regeringsrådet Bengt O. Hamdahl, regeringsrådet Bertil Werner, justitierådet Ulf Gad.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 2 maj 1991 har regeringen på hemställan av statsrådet Freivalds beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i föräldrabalken, m.m.

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Per-Anders Broqvist.

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

Regeringens proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Propositionens lagförslag	3
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 23 maj 1991	20
1 Inledning	20
2 Allmän motivering	21
2.1 Regler om förverkande av rätt till arv och försäkringsersättning m.m.	21
2.1.1 Nuvarande ordning	21
2.1.2 Reformbehovet	22
2.1.3 Utvidgning av reglerna om förverkande av rätten att ta arv eller testamente	23
2.1.4 Undantag från reglerna om förverkande av rätten att ta arv eller testamente	26
2.1.5 Förverkande av rätt till försäkringsersättning	30
2.1.6 Bodelning	37
2.2 Terminologin för personer med psykiska störningar	38
2.2.1 Propositionen om psykiatrisk tvångsvård, m.m.	38
2.2.2 Ny terminologi inom civilrätten	41
2.2.3 Ny terminologi inom processrätten	43
2.3 Ikraftträdande m.m.	44
2.4 Kostnader och resursbehov	44
3 Upprättade lagförslag	45
4 Specialmotivering	46
4.1 Allmänt om de föreslagna lagändringarna	46
4.2 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken	46
4.3 Förslaget till lag om ändring i ärvdabalken	47
4.4 Förslaget till lag om ändring i jordabalken	52
4.5 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	53
4.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (1924:323) om verkan av avtal, som slutits under inflytande av rubbad själsverksamhet	55
4.7 Förslaget till lag om ändring i lagen (1927:77) om försäkringsavtal	56
4.8 Förslaget till lag om ändring i lagen (1936:81) om skuldebrev	58
4.9 Förslaget till lag om ändring i lagen (1946:805) med särskilda bestämmelser angående vittne vid vissa rättshandlingar	59
4.10 Förslaget till lag om ändring i lagen (1946:819) om upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i utlandet	59
4.11 Förslaget till lag om ändring i skadestånds- lagen (1972:207)	59
4.12 Förslaget till lag om ändring i namnlagen (1982:670)	60

5 Hemställan	60	Prop. 1990/91:194
6 Beslut	60	
Bilaga 1 Sammanfattning av departementspromemorian (Ds 1990:75) Förverkande av rätt att ta arv m.m.		
Bilaga 2 Departementspromemorians lagförslag		
Bilaga 3 Förteckning över remissinstanserna		
Bilaga 4 Lagrådsremissens lagförslag		
Bilaga 5 Utdrag ur protokoll vid lagrådets sammanträde den 6 maj 1991		

